

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

DDP B.

Coll. No. 605

Title A work on narya
nysya

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 605 Subject : Nyāya

Title : A work on narya nyāya

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.6" by 4.2" Extent : 38 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : Begins abruptly.

वस्तुतो लिंगं लिंगत्वं तथा च प्रकृतहेतुता वहेदकावद्विज्ञस्य प्रकृतता ध्यता वहेदकावद्विज्ञगमकतौ प
पिकयत आसि विषयत्वं नदस्य त्वमर्थरतिदीधितिग्रथः ॥ अथ किमिदं तादृशगमकतौ पपिकत्वमित्याशं
कप्रकृतपक्षता वहेदकावद्विज्ञस्य विज्ञेयतानि रूपितविषयतानि रूपिताया विषयता तत्र रूपितविषय
तानि रूपितविषयतां शेषविशेषणविषेया प्रकृतानुमितिजनकता वहेदकता पर्याप्तधिकरणपोधर्म
सद्वद्विज्ञविषयत्वावद्विज्ञप्रकृतिबंधकता वहेदकविषयतात्वेन उदाहरणजात्यबोधाय हेतु
पकसाध्यादि विषयतां संग्रहो बोधायति मद्युवाप्यैतत्तुमा । तत्र केचिदतिपेति । नचिदमसंभवदु
क्तिकं । यतो व्याप्तिरतिप्रापंता निवेशप्रयुक्तलाघवानुरोधेन व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगादिति श्रव
सेवानुमितिजनकता व्यवस्थापितत्वेन तादृशपक्षविषयतां शेषविशेषणत्वानुमितिजनकता
वहेदकता पर्याप्तधिकरणपञ्चापकलनिष्ठा वहेदकतानि रूपिता साध्यादिनिष्ठा वहेदकतां त्वंत

अवयव
को

इवद्विज संत्वं नवद्विधमप्यपको नवेति संशयप्रतिबंधकतायाः वद्विधमप्यपक रत्यादिता नीयवि
षयतासाधारणप्यपकत्वप्रकारतानिरूपितवद्विधावद्विजविशेष्यतात्वस्यैवतादृश संशयप्रतिबंध
कतावच्छेदकत्वदिति। नचतादृशरूपवद्विषयत्वावद्विजत्वोपलक्षितविशेष्यतावद्विजप्रतिबंधक
तानिवेशनीयानप्यनुमितिजनकपुसमर्थायातादृशरूपवतीयाः वच्छेदकतातदवद्विजप्यप
कत्वप्रकारतानिरूपितसाध्यादिविशेष्यतातदवद्विजानवद्विधमप्यपको नवेत्यादि संशयप्रतिबंध
कतामादायैवत्सुखसमन्वयान्नोक्तदोषरतिवाच्यं। एवं सतिपक्षतावच्छेदकावच्छेदत्रमुख्यवि
शेष्यतानि शेषिगोत्वाभावः व्यापकतावाध्यावत्सासाभाववानगोत्वाभावादित्यादिस्फुटीपप्र
तीज्ञायामव्याप्तेर्दुर्कीरत्वात्तत्तत्स्तीपात्पपराभशीपप्रमेयत्वव्यापकधातुवाप्रकारतानिरूपि
तसासाभावविशेष्यताया अपि निरुक्तपवद्विषयत्वावद्विजतयातादृशप्रतीज्ञायाः सासाभावदि

राम

शेष्यकतादृशवाच्यत्वप्रकारकसंज्ञाप्रतिबंधकतावच्छेदकविषयताशून्यबोधाज्ञानकत्वान। नचैवं
तदोपकारणयसाध्यतावच्छेदकावद्विजविषयतानिरूपितअधिकरणविषयतानिरूपिताधे
यत्वविषयतानिरूपितहेतुतावच्छेदकावद्विजविषयतानिरूपितपक्षतावाच्छेदकावद्विजविष
यताशक्तिनिश्चयत्वाव्यापकत्वमणिपितादृशविशेष्यतावद्विजप्रतिबंधकतायां विशेषणदेयं त
थावसाध्यतावच्छेदकघटक्यदार्थविषयकसंशयादिप्रतिबंधकतायास्तादृशनिश्चयत्वाव्यापक
त्वविरहोपजासादायदोषः। एवं चपत्रप्रमेयत्वव्यापकत्वात्तदवच्छेदगोत्वाभावतादिनाहेतुता
पक्षतावच्छेदकतावतत्तत्स्तीपाप्रतीज्ञायां हेतुतावच्छेदकावद्विजविषयतातः यानिवाच्यत्वादिविष
यतापक्षसविषयतात्वेनोपास्यपत्रवानेनरूपेणपक्षतावच्छेदकघटक्यतातत्रप्रतीज्ञायांपक्ष
मुख्यविशेष्यतानिरूपितसांसारिकविषयतानिरूपितहेतुविषयतानिरूपिततद्दीपसांसारिकविष

यतानिरूपितविषयतात्वेन नूनः सविषयतामुवाच पाश्चात्त्याशंको तस्यपि त्यक्तं न तत्र विषयत्वावृद्धि
 अविशेष्यत्वावृद्धिप्रतिबंधकतायास्तदशनिश्चयत्वावश्यकं। त्वविरहादिनिवाच्यम्। मुख्यविशे
 ष्यतानिवेश्यादस्य संगतेः तन्मयोजनस्य गोत्वाभावपक्षकप्रमेयव्यापकव्यत्ववत्साक्षाभाव
 साध्यकगोत्वाभावे हेतुकप्रतिज्ञायामभ्यासिवाराणसनिस्तुविशेषणो नैव वारं रणसंभवात्तादृश
 पक्षसविषयतायां प्रकृतानुमितिजनकतावच्छेदकमात्रविनिवेशेनोपपत्तौ तदंशे विशेषणविध
 याजनकतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्तधिकरणधर्मवत्त्वानिवेशस्य तथापि वैयर्थ्यापत्तेरिति।
 अत्राहः॥ आतिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानस्यैवानुमितिकारणत्वेन तद्विशिष्टवैशिष्ट्यावगा
 हादित्वं च तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकलविशिष्टसंसर्गावगाहत्वात् न तत्र विविक्तसंज्ञा
 वेच्छेदकतानिरूपकप्रकारताकल्ये अंतर्भासमानपदार्थनिष्ठप्रकारताविशिष्टतयापेक्षयाव

राम

छेदकतामो न त्वभिन्नत्वमित्यभिप्रायकोपेयं यः। पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नमुख्यविशेष्यतानिरूपि
 तस्यादिपक्षसंविपपत्तांशेरस्य तस्य च पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नमुख्यविशेष्यतानिरूपिविष
 यताविशिष्टविषयताविशिष्टविषयतांशेरस्यर्थः। तत्रादितीयतृतीयविषयतावैशिष्ट्यं स्वा
 निरूपितत्वं निरूपितविशेष्यतानिरूपितप्रकारत्वावच्छिन्नानिरूपितोभयसंबंधावच्छिन्नस्वनि
 ष्टावच्छेदकताकभेदवत्त्वसंबंधेन द्वितीयविषयतादिसंसर्गप्रकारतो वा तस्याएव पक्षविशेष्यता
 निरूपितत्वानेन दिशि घातयैव तथाहि॥ सपदेन संसर्गताद्विषयत्राधिपतेन तत्र प्रकारतायां स निरु
 पितत्वं विरहात्पक्षप्रकारताधिपतेन तत्रापि प्रकारतायामेव प्रतीयोगितावच्छेदकताप्रकार
 ताघटकद्वितीयसंबंधविरहात् तस्याएव तादृशभेदवत्त्वसंबंधेन सविशिष्टत्वात् अत्रानेनाना
 दशविशेष्यतायास्तथात्वं संभवेपि तामादाय देवोऽग्रे निराकरणीयः निरूपितत्वं च साक्षादेव सर्व

त्रनातो व्यवहितसांसर्गिताप्रकारतामादापरोषः प्रतियोगितावच्छेदकनाघटकउभयसंसर्गमस
 वैशिष्ट्यविशेष्यतादौप्रसिद्धं एवं च तथापि ध्याताया वैशिष्ट्यं स्व निरूपितविषयतानवच्छिन्नत्वसनि
 रूपितविशेष्यतानिरूपितप्रकारतावच्छिन्ननिरूपितप्रकारतावच्छिन्नत्वोभयसंवेधावच्छिन्नसावच्छि
 न्नमेवत्वसंवेधेन एतादृशसंवेधेन तद्विशिष्टावयवसंविषयतात्वेन गोत्वभावः प्रमेयत्वव्याप
 कवाच्यत्वतः सास्त्राभावात् गोत्वभावात् रत्यादिस्वलीयप्रतिज्ञायां मुख्यविशेष्यताविशेः
 व्याप्तितादवच्छिन्नविमितवाच्यताविशिष्ट्ये च पूर्ववदयुक्तेः एवं च जनकतावच्छेदकं विशेष्यत्वादि
 कं प्रतिबंधकं तावच्छेदकमर्पितमेव रतिना संभवः । न चैवमपि साध्यतावच्छेदकवाच्यत्वादि निर
 पितसास्त्राभावादि विशेष्यताया अपि निरुक्तपक्षविषयत्वस्य साधर्मितावच्छेदकत्वस्य प्रकारेण त
 तरेण वारणीयतानिरूपितत्वसहिततादृशविशेष्यतात्वं तदवच्छिन्नप्रतिबंधकतावच्छेदकविषय

राम

३

ताशस्य बोधजनकत्वेताव्याप्तेर्वारणात् ॥ एतेन पक्षसविषयतायां प्रकृतानुमितितनक
 तावच्छेदकत्ववैशेष्यतोयप्यनौतादृशरूपवत्वपर्यंतनिवेशनमकल्पमिति पूर्वोक्तदृष्टान्तमनकव
 काशं तादृशरूपवत्वस्य प्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ विशेष्यताविषयानिवेशन एव उक्तप्रतिज्ञा
 याः संग्रहे संभवेन तदनिवेशेन स्यात्तुः संग्रहत्वापत्तेः ॥ गोत्वभावः प्रमेयत्वव्यापकवाच्यत्वगो
 त्वाभावावेतसास्त्राभावात् तादृशगोत्वभावादित्याद्ये हेतुतावच्छेदककोटिप्रविषयतां प्रमेयत्व
 व्यापकवाच्यत्ववत् गोत्वभावः सास्त्राभावान् रत्यादौ व्याकमेण पक्षतावच्छेदककोटिप्रविष्टवि
 षयतात्वमादोषरोषः प्रकृतहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रकृतपक्षतावच्छेदका
 वच्छिन्नविषयताशादिनिश्चलत्वाव्यापकत्वे निवेशयवारणीय रतितकाप्यनुपपत्तिः अमेतुविशे
 ष्यविशेष्यतामिति शिष्याव्याप्त्यवगाहि परामर्शस्यैवानुमिति हेतुत्वं अनुत्तराभासमानपदार्थप्र

कारताविशेष्यतायाश्च भेदस्यभिप्रायेणोक्तथावसाध्यादिनिष्ठव्यापकत्वप्रकारतानिरूपित
विशेष्यतात्वादिकदमेवजनकतावच्छेदकतदेवप्रतिबंधकतावच्छेदकमिति नकाम्यनुपपत्ति
रसत्सर्वप्रवृत्तौ॥ अथानुगतभ्रमत्वं स्वावच्छिन्नत्वस्यप्रतियोगिनिष्ठत्वस्यानुयोगिनिष्ठविशे
ष्यतानिरूपितत्वं एतद्विषयसंबंधेन संसर्गविशिष्टान्यप्रकारताशीलित्वज्ञानत्वं द्वेवोवद्विप्रति
योगिकसंयोगावगाहिभ्रमेऽव्याप्तिवारणाय त्वानुयोगिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितत्वं इदं पुन
योगिकसंयोगावगाहिनादशभ्रमेऽव्याप्तिवारणाय सप्रतियोगिनिष्ठत्वं तेनैवकाचित्ति
कसंबंधमादायाव्याप्तिवारणाय स्वावच्छिन्नसत्त्वं। अथानुगतसमवापिसंयोगादिनाय
रंपरासंबंधेन लौहित्यादिप्रकारकस्फुरिकादिविशेष्यकः लौहितः स्फुरिक इत्यादिप्रमाया
मतिव्याप्तिः परंपराघटकप्रथमोपातस्यप्रतियोगित्वं रतिलौहित्यतिष्ठप्रकारतायां सानुयोगि

राम

४

निष्ठविशेष्यतानिरूपितत्वविरहात्समवायविशिष्टान्यत्वस्यसप्रतियोगिनिष्ठत्वस्यावच्छिन्नत्वयोर्वि
गदत्संयोगविशिष्टान्यत्वस्यवसत्वादिति चेत्तत्त्वानुयोगिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितत्वं विहाय सा
वच्छिन्नप्रकारतानिरूपितविशेष्यतानिरूपितायां संसर्गतात्पर्यानुयोगिनिष्ठविशेष्यतानिरू
पितत्वं वा अन्यथा चेत्तलौहित्यतिष्ठप्रकारताया उक्तनित्यत्वंधेतादशपरंपराघटकसमवाय
विशिष्टत्वादिवत्त्रातिव्याप्तिमुदासः॥ अथतथापि हृदोवद्विमानि सादेभ्रमेवद्विप्रतियोगिकस्य
हृदानुयोगिकस्यचामात्रे तत्राव्याप्तिः वद्विप्रकारतार्थवद्विप्रतियोगिकसंयोगावच्छिन्नायाव
द्विनिष्ठप्रकारतान्तिरूपितविशेष्यतानिरूपिताया हृदानुयोगिकसंयोगनिष्ठसंसर्गतात्पर्या
यानुयोगिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितवस्मत्तत्त्वं संबंधद्वयस्य च सत्त्वेन वद्विप्रतियोगिकसंयोगा
विशिष्टत्वादिति चेत्॥ उक्तसंसर्गघटकविशेष्यतायां उक्तसंसर्गतात्पर्यानुयोगित्वव्यापकत्वं नि

वेशांतपाचतत्रहृतिष्टविशेषतायावद्विप्रतियोगिकसंयोगानुयोगिताव्याधिकरणत्वेनता
 दशसंसर्गताश्रयानुयोगित्वव्यापकत्वविरहान्नापातिः एतन्निवेशेनेवसमवायस्यैकसमवेतपुरु
 पवातरस्यादिभ्रमस्यापिसंयहःवाचादितिः सुविशेष्यप्रतापाघटाटीनिष्ठतादशसंसर्गताश्रया
 नुयोगित्वव्याधिकरणत्वेनउक्तसंसर्गताश्रयानुयोगिताव्यापकत्वविरहान्अपेतन्निवेशेष्टो
 रूपवाचिस्त्रिस्तारिप्रमायामतिव्याप्तिः तादृशसंसर्गताश्रयानुयोगित्वस्यपटादावपिसत्वेनच
 दृष्टिनिष्ठविशेष्यतायांतादृशानुयोगित्वव्यापकत्वविरहापिविटीतिचेत्॥ सावच्छिन्नवित्तेस
 प्रतियोगिनिष्ठत्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितविशेष्यतानिरूपितायांसंसर्गतातद्विशिष्टानुयो
 गितातन्निष्ठायाविशेष्यतान्निरूपितत्वेनएतन्नितपसंबंधेनसंसर्गविशेष्यप्रकारतान्छातिलि
 तंउक्तसंसर्गताकृतादृशविशेष्यत्वासमानाधिकरणहृतित्वेननिपातेनोक्तंसंसर्गतामदिभ्रम

राम

५

संसर्गः अनुयोगितायांसंसर्गतावैशिष्ट्यंवाच्यतेरकावद्विप्रतियोगित्वत्वेनसमवायस्यैकेपि
 बापुरपवाम्दस्यादिभ्रमसंग्रहस्मृतिविभावनीपं॥नित्यज्ञानावृत्तिविषयतावत्ताभावानुगतभ्रम
 त्वमितिकेचित्। उपनयवाटरणमलिंगाविषयकश्रुतिदीधितिश्रेयः। तत्रलिंगाविषयकत्वनि
 श्चिन्नगमनेष्यतिव्याप्तिसकपमुपेक्षितमि साधकवस्तुतः पक्षमनुमुख्यविशेष्यकत्वनिवे
 शेषिगोले सास्त्राभाववत्तगोलाभावादिस्थादौपत्रसास्त्रातत्रगोलेमित्युदाहरणेपक्षमुपस्था
 विशेष्यकबोधजनके। तिव्याप्तिर्द्वयसप्तमात्रमुख्यविशेष्यकत्वनिवेशेवविशेष्यपक्षकरदलो
 मात्रार्थप्रसिद्धाव्याप्तिः। पक्षतावच्छेदकानवच्छिन्नमुख्यविशेष्यत्वातिरूपकत्वेमेवनिवेशणीयत
 यावन्निगमनेननुषंगपक्षे। तिव्याप्तिर्नसंभवतीतिभदाचार्यसोक्तं। तत्रगोलेपक्षककालि
 कसंबंधावच्छिन्नगोलाभावहेतुकसमवायसंबंधावच्छिन्नगोलाभावसाध्यकव्यतिरेकमुदाहरण

वारणमशकमिति केचिदसिपंतित्रेदे समाधानम् ॥ मुख्यविशेष्यताद्वयान्वयत्वबोधविशेषणं
 नवधर्वावबुद्धिमान्स्यादिति साया मया प्रसिद्धमु मुख्यविशेष्यताद्वयसत्त्वादिति वाच्यं ॥ किं वि
 द्मन्विद्विजविशेष्यतावयवशस्यत्वमिनिवेशे नीपात्वात् ॥ नच नीलपर्वतोवद्विमान्स्यादिति साया
 मया प्रिः परंपरावच्छेदकभावात्पत्रतादशमुख्यविशेष्यताद्वयशस्यत्वस्य वक्तव्यत्वाच्चिन्ना
 त्वतशात्रागोत्वमित्यत्र च आधेयत्वसंबंधावच्छिन्नप्रकारताद्वयनिरूपिकापि विशेष्यतावदीपी
 तादृशीतीत्यत्रातिव्याप्तिः ॥ पत्रप्रमेयगोत्वस्य पक्षत्वं तदभावस्य पूर्ववत् संबंधविशेष
 णासाध्यत्वं हेतुत्वं च तत्र पत्रप्रमेयगोत्वतत्र प्रमेयगोत्वमित्युदाहरणैः तिरस्त्रज्ञत्वं समाह
 रति ॥ उक्तोदाहरणवारणाय स्वनिरूपकत्वस्य भिन्नपक्षतावच्छेदकताप्यस्य अधिकरणधर्मावच्छि
 शे ॥ नमुख्यविशेष्यतानिरूपकत्वोभयसंबंधोनपक्षतावच्छेदकताप्यस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नमु

राम

६

त्वविशेष्यताद्वयत्वमपि बोधविशेषणं देयं यथोक्तोदाहरणान्वयबोधस्य पक्षतावच्छेदकावच्छि
 न्मुख्यविशेष्यत्वान्वयनिरूपकनयानतादशविशेषणवत्त्वमपि तत्र भेदाप्रतियोगितावच्छेद
 ककोटौ पक्षतावच्छेदकताप्यस्य तिवेशेधुमादालोकपान्पर्वतोवद्विमानिति ॥ प्रणितिसा
 याआलोकप्रकारज्ञानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतां स्वपदेनोपादय्याव्याप्तिरिति तत्पक्ष
 मिति विशे नपासंबंधसाध्यतदनिवेशेनैव विशिष्टपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतास्वप
 देनोपादापआलोकप्रकारकनानिरूपितेकेवलपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकनया व्याप्तिरि
 नितज्ञापितत्रिवेशः ॥ एवं स्वभिन्नत्वा विशेषप्रतिज्ञामात्रएवासंभवः स्वनिरूपकत्वात् न
 कौज्ञानांतरापतादशविशेष्यतास्वपदेनोपादासंभवः नचैवमपि प्रमेयगोत्वनपत्रपक्षत्वं
 प्रव्येतगोत्वाभावसाध्यताहेतुतावतत्रयनिरुदाहरणवारणसाशकमवतताज्ञ

यवोधस्य बुधक्षतावच्छेदकता पर्याप्तधिकरणधर्मावच्छिन्नमुख्यविशेषस्य त्वानिरूपकतया
 द्विदशविशेषणत्वादिति वाच्यं. सास्त्राभावासाध्यक उदाहरणवारकयक्षतावच्छेदका
 नवच्छिन्नमुख्यविशेषत्वानिरूपकत्वदत्तेन बुधक्षतावच्छेदकता पर्याप्तधिकरणधर्मावच्छि
 न्नविशेष्यत्वानावच्छिन्नतादशधर्मानवच्छिन्नविशेष्यत्वानिरूपकत्वस्य विवक्षणीयतया
 निरुक्तोदाहरणजन्यवोधस्य बुधक्षतावच्छेदकैकदेशगोत्वत्वावच्छिन्नविशेष्यताशालित्वेऽपि
 पाविद्वसितविशेष्यताकृततयेव वारणासंभवात्तत्र धूमादालोकवानपर्वतो वद्विमाने
 सादौ कैवल्यपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतामादाया व्याप्तिवारणाय प्रपमानवच्छिन्नाने प्रह
 तपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतामादाया संभववारणपद्धितीया नवच्छिन्नाने प्रयोमे
 यगोपलक्षकगोत्वाभावसाध्यकव्यतिरेकुदाहरणवारणाय पर्याप्तिनिवेशः ॥ ७ ॥

राम

७

अप्रकृतहेतुप्रकारकनिश्चयोत्तरप्रकृतसाध्यकानुमितित्वघटीतधर्मावच्छिन्नस्वनिष्ठकार्यता
 निरूपितकरणतावच्छेदकप्रकारतात्वकापेक्षप्रकृतसाध्याभ्यव्याप्तिप्रकारतात्वकानुमितिकर
 णत्वमिमिषवसितकेवलान्वयिन्सहणं. वेतौ प्रकृततात्वकानुक्तौ तद्धर्मत्वेन व्यतिरेकव्याप्तिग्रहत्वद
 शयांधूमत्वेन केवलान्वयिन्यव्याप्तिरित्युक्तं जगदीशेति. अत्र प्रकृतहेतुप्रकारकवत्त्वेऽपि
 हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकत्वं तद्वर्तमानाविशिष्टधर्मत्वावच्छिन्नप्रकारकत्वस्यावारणान्नतदोष
 तादवश्यं नापि हेतुतावच्छेदकमात्रावच्छिन्नप्रकारकत्वं तत्. व्याप्तिविष्टधूमत्वावच्छिन्नप्रकारकं
 निश्चयोत्तरत्वादेरेव कार्यतावच्छेदकताया. दानंताविशिष्टधर्मत्वावच्छिन्नप्रकारकत्वस्यावार
 णान्नतदोषतादवश्यं नापि हेतुतावच्छेदकमात्रावच्छिन्नप्रकारकत्वं तत्. व्याप्तिविष्टधूमत्वावच्छि
 न्नप्रकारकं निश्चयोत्तरत्वादेरेव कार्यतावच्छेदकताया. संभवापत्तेः. नच हेतुतावच्छेदकमात्रे नि

एव छेदकत्वोपविशेष्यतात्वावच्छिन्ननिरूपकताश्रयप्रकारता कत्वं न ते हेतुतावच्छेदकनिष्ठाव
 छेदकत्वोपविशेष्यतात्वावच्छिन्ननिरूपकताश्रयत्वं च हेतुतावच्छेदकनिष्ठावच्छेदकताभिन्ना
 वच्छेदकत्वोपविशेष्यतात्वावच्छिन्ननिरूपकताश्रयत्वं न च प्रकारतापामुपलक्षणतया प्रवि
 ष्टेन धूमव्यापकवद्विभक्ताधिकरणनीलधूमवान्पर्वतरत्नादिज्ञानादप्यत्रमिति स्वीकारा
 त तादृशश्रयत्वेन धूमत्वावच्छिन्नप्रकारतापामुपलक्षणतया वच्छेदककोटिप्रविष्टत्वेपि न सतिः समाना
 धिकरणप्रकारणताविशेष्यकातापार्थमते हेतुतावच्छेदकनिष्ठावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकता
 निरूपकविशेष्यतात्वावच्छिन्नत्वं प्रकारताविशेष्यणं देयं न त्मते समानाधिकरणप्रकारतावि
 शेष्यतायावच्छेदावच्छेदावच्छेदकतास्वीकारादीति बाध्यं धूमत्वांशेनापि विशेषणी ह्यस्य नि
 रूपकतावच्छेदकत्वोपविशेष्यतात्वावच्छिन्ननिरूपकताश्रयत्वं तादृशधर्मयोपप्रावच्छेदकताभि

राम

तावच्छेदकत्वानिरूपकविशेष्यतावच्छिन्नत्वं प्रकारताविशेष्यणमित्यत्र तात्पर्यान् अनएव प्र
 मेयधूमत्वेन व्यतिरेकिरेके निधूमत्वेन नीलधूमत्वेन वा च मिनिना व्याप्तिरप्यावच्छिन्नोत्तर
 त्वं संवन्धेन तादृशप्रकारताकाशेन विशिष्टावच्छेदमुमित्वावच्छिन्नजन्मनैव निवेश्यतां किं नि
 श्रयत्वं निवेशेनेति वार्थः । अभावः कालवृत्तिर्हतिमत्त्वादिसादो कालवृत्तिरिति नाकेवलं च पि
 निवृत्तिमत्त्वेनैव पर्वतरत्नित्वादिना व्याप्तिरिति किं तादृशपामव्याप्तिवारणाय तदुपा
 दानान् तादृशव्यतिरेकव्यापिशिष्टहेतुप्रकारनिश्रयजन्यतायाः कालवृत्तिरूपसाध्याभावव्या
 पकताघटकत्वोपयोमावृत्तिरिति तावच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञानत्वावच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञाना
 त्वावच्छिन्नस्याप्यवच्छेदकघटकत्वान्तादृशप्रकारतापामुपलक्षणतया व्याप्तिप्रकारत्वाभा
 वान् अव्याप्तिः ॥ निश्रयत्वं निवेशे च विशेषणतावच्छेदकांशे संशयानुपगमेन व्यतिरेकव्या

विषयकतादृशरुनिमत्वाशेनिश्चयनिवेशप्रयोजनविरहात्तादृशव्यतिरेकव्याप्तिविशिष्टा
 वृत्तान्तजन्यतापावरणेनाव्याप्तिविरागणत् ॥ नचहेतुतावच्छेदकपक्षतावच्छेदकव्याप्तिसि
 घटकपदार्थप्रकारतानामपि तादृशजनकतावच्छेदकत्वेन न तत्रान्यव्याप्तिप्रकारत्वा
 भावात् असंभवः प्रकृतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकार
 तावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितनिरूपितकृतावच्छेदकप्रकारतात्वव्यापकप्रकारतान्यव्याप्ति
 प्रकारताकत्वस्य निवेशे भावत्वावच्छिन्नपक्षवृत्तित्वादिस्पष्टेव लानुयिनिव्यापकताघटक
 विशेष्यतानिरूपितवृत्तित्वप्रकारत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितहेतुधिकरणप्रकारताग्राम
 न्यव्याप्तिप्रकारताभावादव्याप्तिः ॥ पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नमुख्यविशेष्यतानिरूपितत्वनि
 वेशे हेतुप्रकारकमिनिश्चयत्वप्रवेशपर्यंतवैयर्थ्यपत्राद्वत्विशेष्ये पक्षमुख्यविशेष्यक

राम

९

परामर्शे प्रतिसिद्धतत्रान्यव्याप्तिश्च जलं निर्गतमित्यादिष्वपानुसि निश्चरतिवाच्यं ॥ अन्यव्या
 प्तिप्रकारतापादेन तत्र प्रकृतसाध्यावयवव्याप्तिविशिष्टहेतुमत्पक्षपेवैस्यावगादिबुद्धित्वावच्छि
 न्नजन्यतानिरूपितजनकतावच्छेदकप्रकारतायाएवविवक्षितत्वात्तत्रावच्छिन्नं निर्गतमित्यादौ
 पि वीत्वव्यापकीभूताभावप्रतियोगिमत्वव्यापकनिर्गदत्वसमानाधिकरणमपि वीत्वव्याप
 कीभूताभावप्रतियोगिजलमिति परामर्शे जलं निर्गदं पविवात्ताभाववैयर्थ्यमुक्तिस्तपते न
 त्रपरामर्शे जलविशेष्यतापक्षप्रतियोगित्वे सामानाधिकरणमपि
 वीत्वव्यापकाभूताभावप्रतियोगिजलमिति परामर्शे जलं निर्गदं पविवात्ताभाववैयर्थ्यमुक्ति
 तिजायते तत्र परामर्शे जलविशेष्यतापक्षप्रतियोगिविशेष्यतापक्षप्रतियोगित्वे सामाना
 धिकरणव्यापकप्रकारताविशेष्यतावच्छेदकतापक्षविशेष्यतानिरूपितप्रकारतावच्छेदकप्रकार

तावदतिविषयतादृशानिर्गसतानुमितिजनकतावच्छेदिकानयो रन्याप्रतियोगित्वप्रकारनासाव
 निर्गसतानुमितिजनकतायांनावच्छेदिकार्कितुएषिवीत्वाभावानुमितिजनकतावच्छेदिकाप्रकृता
 साध्यानुक्तौ साधिधर्तुशकनेतस्याग्रनिरुक्ताव्यव्याप्तिप्रकारत्वाभावात्तजलंगिर्ग-मित्यादि
 येषासंगतिः॥ अपनिरुक्तएषिवीत्वाभावात्तमितौएषिवीत्वव्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वावच्छि
 न्नप्रकारताक निश्चयत्वेनहेतुत्वानुकुपनिरुक्तप्रकारतामादायदोषरतिवेत्तः एषिवीत्वव्यापकी
 भूताभावप्रतियोगित्वरूपमाप्तेर्विशेष्यविशेषणमिति त्याभावेनेत्यनुमितिस्वीकारात्तनीरुक्त
 प्रकारतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यताशरित्तिनिश्चयत्वेनैवहेतुत्वानुतादृशप्र
 कारताया अपिअनकोक्ततावच्छेदकत्वादिति व्यातिरेकव्याप्तिश्रुदिविधासाध्याभावव्याप
 पक्षाभावीयवैशिष्ट्यव्यासमदृतिधर्मानेवच्छिन्नप्रतियोगितावरूपाएतत्तजाननिदहेतुतायां

राम

१०

हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानवच्छेदिकाअपरावसाध्याभावव्यापकतावच्छेदकहेतुतावच्छेदकव
 छिन्नप्रतियोगिताकाभावान्नपप्रतियोगित्वरूपाएतज्ज्ञानहेतुतायांच एतदुर्मितावच्छेदकत्व
 निवेशोत्स्ययावत्यभावव्यापकतावच्छेदकधर्मत्वाविदिताभावाअप्रतियोगिघटवान्तरत्वा
 दिति श्रयातामनुमित्यापतिरितिअपान्नहेतुतावच्छेदकत्वेवच्छिन्नप्रकारकनिश्चयत्वेनता
 वच्छेदतावच्छेदकप्रयोज्यतावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकत्वानिरूपकविशेष्यतायनप्रकारत्वाम
 प्रकृतात्त्वानिरूपितविशेष्यताकज्ञानत्वेसादृशप्रकारत्वानिरूपितत्वेनाव्यवहितोत्तरत्वेवि
 शेषतातया ज्ञेयतावच्छेदकघटकत्वानुव्याप्तिविशिष्टहेतुप्रकारत्वाअप्रकारत्वानिरूपितत्वेनैव
 दृष्टकत्वानुतादृशप्रकारत्वानिरूपितत्वस्योपलक्षणत्वेऽव्यवर्तकत्वापत्ते किंतुतादृशप्रकारता
 निष्ठावच्छेदकत्वानिरूपकप्रकारतानिष्ठानवच्छेदकतानिरूपकप्रकारतानिनिष्ठावच्छेदकत्वाम

29

[illegible]

स्यानुपायवेनेपि धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमानपर्वतोवद्विमानआलोकादित्यनुमितौ ध
 मानस्यत्वेपिन्यभिचारः॥ उभयविशेषणवद्विशेष्यतानिरूपितत्वस्य शुद्धवद्वित्वावच्छिन्न
 विधेयतायां श्रुतपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितत्वस्य समानकालीनत्वविशिष्टवद्वित्वनि
 हावच्छेदकतानिरूपितविषयतायां सत्तादितित्वादर्शेभ्यविषयतायां नैकविषयतानिरूपित
 त्वसंभवतीति भट्टाचार्याशयः॥ अत्रैयमाशंकायदमविशिष्टस्यानुपायने धर्मवान् धर्मका
 लीनवद्विमानपर्वतोवद्विमानआलोकादित्यनुमितौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमान
 यधर्मकालीनवद्विमानधर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नविषयत्वस्य शुद्धवद्वित्वावच्छिन्नविधेयत्वयोर्विशेष्य
 त्वस्यैकविषयत्वावच्छेदकतानिरूपितत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितत्वस्य समानकालीनत्वविशिष्टवद्वित्व
 त्वौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमानपर्वतोवद्विमानआलोकादित्यनुमितौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमान

राम
 १२

समानकालीनत्वधर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नविधेयतायां पदमवच्छिन्नत्वनि
 विशिष्टवद्विशेष्यतानिरूपितत्वविषयतायां नैकविषयतायां वद्वित्वावच्छिन्नविषयता
 निरूपिताविशेष्यतात्वावच्छिन्ननिरूपितत्वस्यैवोपगमान्ननुपदमवच्छिन्नत्वविशिष्टविशेष्यता
 निरूपितत्वमिति वाच्यं पदमवच्छिन्नविशिष्टवद्विशेष्यतानिरूपितत्वस्यैवोपगमान्ननुपदमवच्छिन्नत्वविशिष्टविशेष्यता
 विषयतावत्त्वविनिवेशान्नतारण्यनुमितौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमानपर्वतोवद्विमानआलोकादित्यनुमितौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमान
 नवप्रकृतपि धर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नविषयताभिन्नसमानकालीनत्वधर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्न
 विच्छिन्नकतानिरूपितायाविषयतातस्माद्वनिवेशेनोपगतयोपदमवच्छिन्नविशिष्टवद्विशेष्यतानिरूपितत्वस्यैवोपगमान्ननुपदमवच्छिन्नत्वविशिष्टविशेष्यता
 वाच्यं धर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नविषयताभिन्नसमानकालीनत्वधर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नविधेयतायां पदमवच्छिन्नत्वविशिष्टविशेष्यता
 तानिरूपितसमानकालीनवद्विमानपर्वतोवद्विमानआलोकादित्यनुमितौ धर्मवान् धर्मवान् धर्मकालीनवद्विमान

यद्वैविध्यं विविदिष्टं निवेशात्मावश्यकत्वादिति तर्मावच्छिन्ने विशेषणताया त्रयद्वयवच्छिन्नविशेष्यतानि
 रूपितानि रूपकज्ञानानि रूपितविषयतावच्छेदकतापर्याप्तनवच्छेदकधर्मावच्छिन्नपर्याप्तिधिकष
 तसमानकालीनत्वधर्मितावच्छेदकत्वावच्छिन्नावच्छेदकतानि रूपितविषयताकारादिवद्वि सा
 ज्ञापमानतद्विशेषणजगत्कारित्यवसितव्यामिशरीरं॥ संसमानकालीनत्वधर्मितावच्छेदका
 वच्छिन्नविषयतारतिभावः॥ वस्तुतस्तु प्रतिकालीनपावदस्पर्शस्पर्शनादिसंसर्गाभावप्रति
 ष्ठाध्वंसकालीनः पूज्यतानियामकः अस्पर्शस्पर्शानंतरं अस्पर्शस्पर्शध्वंससत्त्वान्नदानि पु
 ष्यनाधारणाभोवेपावत्वनिवेनं भस्पर्शस्पर्शनाशसत्त्वे प्रतिष्ठानंतरं पूजाप्यनानिर्वाहाप
 कप्रतिष्ठाकालीनत्वं पावत्संसर्गाभावो विशेषणं नवतपापिपत्रप्रतिष्ठानंतरं अस्पर्शस्पर्श
 पुनः प्रतिष्ठानंतरं नवपूज्यतानुपपत्तिः पूर्वप्रतिष्ठाकालीनस्पर्शावदंतरं नवस्यास्पर्शस्पर्श

राम

१३

गभावस्पर्शतदीनी सत्त्वादिति वाच्यं त्वएप्रतिष्ठाकालीनस्पर्शावदस्पर्शसंसर्गाभावस्यानदानि
 मपि सत्त्वान्नवपकिं चित्प्रतिष्ठाकालीनपावदस्पर्शस्पर्शनादिसंसर्गाभावस्पर्शपूज्यतानि
 यामकत्वेन उक्तत्वे पूर्वप्रतिष्ठापूर्वप्रतिष्ठापूर्वकालेपि अस्पर्शस्पर्शानंतरं पूज्यतापति भाविप्रति
 ष्ठाकालीनस्पर्शावदस्पर्शध्वंससत्त्वादिति वाच्यं पदापत्त्यतिष्ठाध्वंसः पूज्यतानियामकः
 तत्प्रतिष्ठाकालीनस्पर्शावदस्पर्शसंसर्गाभावस्यानत्प्रतिष्ठाध्वंसकालेपूज्यतानियामकत्वान्ता
 दशरुद्धेपरप्रतिष्ठाध्वंससत्त्वावदस्पर्शानंतरं पूज्यतानियामकत्वान्नवैवमनुगमः। स्वप्र
 तियोगिकालिनत्वस्वसामान्यनकारानलोभसंबंधेन प्रतिष्ठाध्वंसविशिष्टस्य पावदस्पर्शस्पर्श
 नादिसंसर्गाभावस्पर्शपूज्यतानियामकत्वादिति भावः॥ हरिदसिपपपादशज्ञानानंतरविशिष्ट
 त्वेनरतिः पादशपादशज्ञानविशिष्टत्वेव पादशपादशविशिष्टविषयकज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वं

तादृशज्ञानसहिततादृशविशिष्टविषयकज्ञानानधिकरणत्वाभापकत्वं तत्समावृत्तित्वविशिष्टतादृश
 तादृशविशिष्टपर्याप्तविषयताविरहकृतेव त्वेति संसृतार्थः स एव कृतत्वं निवेशात् धर्मा
 भावत्वेदयोगो लंकां अयोगो लंकां हतिर्वदिरिति ज्ञानदयकालेनाभ्यासिः विरहकृतत्वं निवेशानप
 तकिंचिन्तादृशविशिष्टपर्याप्तविषयताविरहवत्त्वपि ज्ञानदयशक्त्या लेनाभ्यासिः अनुगमप्र
 कारं तु तादृशानुमितित्वभापकप्रतिबन्धनानिरूपितप्रतिबन्धकतावच्छेदकतावृत्तिसत्त्वध
 र्मवद्विषयताशक्त्यत्वेभ्यो भवद्रूपवत्त्वेत्येव ॥ प्रतिबन्धकतावच्छेदकतावृत्तित्वं च भापकतासं
 वंधेन व्याकृतावच्छेदविषयतात्वं संवंधेन विषयितायां धर्मवत्त्वं चेत्साधिकरणज्ञानानधि
 करणसमावृत्तित्वस्य स्वावच्छिन्नत्वोभयसंवंधेन ज्ञाने स्वाधिकरणत्वे च स्वावच्छिन्नविषयित्वा
 दीनप्रकृतानुमितिप्रतिबन्धकतावच्छेदकज्ञानवत्त्वावच्छिन्नविषयतात्वं सत्वोभयसंवंधे

राम

१४

न संसर्गघटकज्ञानवत्त्वात्क्रांतिकसामानाधिकरण्योभयसंवंधेन यदि वा तंत एहांतेकस्मिन्संसा
 दृशज्ञानद्वयसर्वेनधिकरणज्ञानस्य सर्वदेवसत्त्वान् अनधिकरणस्य घटितसंवंधाप्रतिसिद्धि
 रिति मन्तेन तादृशप्रतिबन्धकतावृत्तित्वं अनुमितिविशिष्टविषयताशक्त्यत्वेभ्यो भवद्रूपवत्त्वं
 त्वेव विवक्षणीयविषयितायां अनुमितिर्विशिष्टं सृष्टिविषयनानिरूपकतावच्छेदकत्ववच्छिन्नत्वा
 स्वाश्रयज्ञानानुधिकरणसमावृत्तित्वोभयसंवंधेन ज्ञाने स्वाश्रयत्वं च रतिविषयतावच्छेदक
 तावच्छेदकधर्मवत्त्वस्य सामानाधिकरण्योभयसंवंधेन संसर्गघटकतादृशधर्मवत्त्वावच्छि
 न्नविषयतावत्त्वावच्छिन्नविषयित्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकतावच्छेदकज्ञानवत्त्वोभयसंवंधेन
 रत्नं च पक्षिचिंतुरपीयानुमितिमादाय लक्षणसमन्वयः कर्तव्यस्तादृशज्ञानान्तरकोलेषाण
 मयत्वादिसमन्वयतादिरूपस्य लक्षणसमन्वयः अपि द्रष्टव्यकताबीजसाम्यादिति चिंत्यं ॥ नमो

स्पत्वेतु प्रकारताव असाधारण विषयकत्वानवद्विन्नत्वोभयाभाववत्वेन विशेष्यत्वं घटकप्रतिबंध
 नाविशेषणीयत्वात् तत्र प्रकारतावत्वं च विष्टप्रकारवत्त्वावद्विन्नत्वोभयसंबंधेन प्रकारतायां स
 मेवैशिष्ट्यं च स्वविस्तृतविशेष्यतावच्छेदकतायार्थसाधिकरणधर्मवृत्तित्वसाश्रयधर्मवत्त्वो
 भयोसंबंधेर्मेसाश्रयत्वं च स्वनिस्तुतिविशेष्यता निस्तुतितावच्छेदकज्ञावच्छेदकत्वसंबंधावच्छि
 त्रसाभावत्वसंबंधेन धर्मवत्त्वं च स्वविष्टावच्छेदकता निस्तुतकत्वसंबंधावच्छिन्नस्वप्रतिष्ठावच्छेद
 कताकभेदावत्वसंबंधेन उभयाभावप्रतियोगिकोरो असाधारणविषयकत्वानवद्विन्नत्वनि
 वेशात् साध्यव्यापकीभूताभावप्रतियोगिपक्षकवद्विस्तृप्ताध्यकजलहेतुक रदलीपासाधर
 एतरीपप्रतिबंधकतायां जलवद्विस्तृप्ताध्यककीभूताभावप्रतियोगीरत्पक्षः तादृशज्ञानीयजले
 तावद्विन्नप्रकारज्ञावत्त्वेपि नाभ्यासिः उभयाभावप्रतियोगिकोरो प्रकारतावत्त्वनिवेशान्वाधो

राम

१५

रोनाभ्यासिः कारतावैशिष्ट्यावच्छेदकोभयसंबंधे घटक सावद्विन्नत्वनिवेशान्वाधस्तानीयप्र
 तिबंधकतायां दत्तभावावच्छेदेन घटवताज्ञानीयघटत्वावद्विन्नप्रकारताविशिष्टवत्त्वभावत्वा
 वद्विन्नप्रकारतावद्विन्नत्वेपि बाधादौ नाभ्यासिः स्वविशिष्टप्रकारतावद्विन्नत्वनिवेशान्वाधा
 दिप्रतिबंधकतायां सावद्विन्नत्वसंबंधेन प्रकारः तावत्त्वेपि बाधादौ नाभ्यासिः प्रकारतायां
 सुवैशिष्ट्यावच्छेदकोभयमपसंबंधघटकस्वनिस्तुतिविशेष्यतावच्छेदकतायार्थसाधिकरण
 धर्मवृत्तित्वनिवेशान्वाधयोगोलूकवृत्तिर्वहिरितिज्ञापयोगोलूकवृत्तित्वप्रकारताया अयोगो
 लूकावृत्तित्ववदयोगोलूकंधूमाभाववद्विज्ञानीयधूमाभावप्रकारतावत्त्वे अयोगोलूकस
 र्वतिवत्त्वादौ नाभ्यासिः साश्रयधर्मवत्त्वनिवेशादधेयवृत्तिर्वहिरिस्ताकारकज्ञानीयाधेयवृत्ति
 त्वप्रकारतायां आधेयतावत्त्वेनाधेयवृत्तितावत्त्वगाहिधूमाभावावहाधेयमित्याकज्ञानीयधूमा

भावत्वावच्छिन्नप्रकारतावत्तेषां आधेयवृत्तिवहिरूपव्यभिचारेनाव्याप्तिः॥ अथानाहार्यअप्रामाण्ये श्ना
नाभावविशिष्टयद्वयावच्छिन्नविषयकनिश्चयत्वव्यापकः प्रकृतानुमित्यप्रतिबंधकत्वाप्रकृतहेतु
मत्पक्षज्ञानकालोनालोभयाभावकसविच्छिन्नत्वादिति चेन्न। तादृशे भयघटकाभावेप्रतिबंधक
तायामसाधारणविषयत्वानवच्छिन्नं यज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्नप्रबंधकत्वं न तस्य त्वस्य निवेशादि
तिवाच्यं साविषयकनिश्चयत्वव्यापका साधारणविषयकत्वप्रकृतानुमित्यप्रतिबंधकत्वोभ
याभावकधर्मावच्छिन्नत्वस्य लक्षणार्थत्वात्तदपि न समीचीनम्। प्रकृतोत्तरग्रंथविरोधात्किं
तु प्रकृतहेतुमत्पक्षज्ञानकालो न विशिष्टसाधारणविषयकत्वाभावानुमित्यप्रतिबंधक
त्वाभावात्तावच्छिन्नाभावेतादृशनिश्चयत्वव्यापकत्वविवक्षणेन कोपि दोषः॥ असत्ताभावपर
त्वावैधर्म्ये एवेति प्रभभावप्रतियोगिघटकप्रतिबंधकतायां असाधारणविषयकत्वान

राम

१६

भावानुमित्यप्रतिबंधकत्वोभयत्वावहेन निविष्टसपासतिविशिष्टपाघटितत्वविशेषणम्।
तातिप्रतिप्र॥ संगवाराण्यसार्पकमिति॥ देवतादशानिव्याप्तिवारणसंभवात् न चैवं हिमा
पकीभताभावप्रतियोगिजनकालो नवच्छिन्ना नूदो घटाभाववात् ज्ञानाभावात् सा हि त्या
रोजलवद्वदादावनिव्याप्तिः तस्य सावच्छिन्नविषयकनिश्चयत्वव्यापकतादृशे भावरुधर्माव
च्छिन्नत्वात्तादृशप्रतिमिति रूति अनुभवत्वव्याप्यजात्यवच्छिन्नकार्यतानिरूपिततादात्म्यसंबंधा
नवच्छिन्नकारणताश्रयत्वे सति मनो भिन्नानुभवत्वव्याप्यजात्यवच्छिन्नलौकिकविषयत्वावच्छिन्न
कार्यतानिरूपितत्वावच्छिन्नकारणताश्रयतमप्रमिति रूतिप्रत्यक्षत्वव्याप्यजात्यवच्छिन्नकार्यतानि
रूपिताकारणतानाम्नयत्वं। न चान्नसत्संतदत्त एव लौकिकविषयत्वावच्छिन्नत्वं प्रविश्यतां किं ना
दात्म्यसंबंधानवच्छिन्ननिवेन किंचा विशिष्यदत्तेन वेति। तत्रापि स्वभिन्नत्वघटकार्यतापामात्रे

कामाद्यासिद्धिद्वाराणापतनिवेशास्पावश्यकत्वादिति वाच्यं मूलोक्तवद्भिः परस्मैवैयर्थ्यापत्तेः।
 शरीरदिमाधारणतारणतामादायतन्मसत्वेन द्वयत्वेन कार्यकारभावामादाया सिद्धिर्नादेव
 स्पष्टवारणापानुभवत्वव्याप्यजात्यवच्छिन्नत्वं स्वभिन्नप्रमाणघटककार्यताविशेषणं। ननु द्वे
 व्यस्कारणातामादायनदृष्टान्तसिद्धिः संभवाति तस्माद्वृत्तिस्वरूपज्ञानाश्रयत्वादिति चे
 त्। असिद्धिपदस्य दृष्टान्तसिद्धिस्वरूपासिद्धिभयपरत्वात् तथा च शरीररूपकारणमादाय
 दृष्टान्तसिद्धिर्द्वैव्यरूपकारणमादाय स्वरूपासिद्धिरिति बोध्यम्॥ न च तथापि जन्यमत्वे
 न कार्यकारणभावमादायन स्वरूपासिद्धिस्तंभवति अग्रे द्रव्यावृत्तित्वेन तन्मताया वि
 शेषणीयत्वादिति वाच्यं। तन्निवेशमहत्त्वैव तद्दोषाभिधानात् तन्निवेशो नु शरीरस्य का
 रणत्वमादाय दृष्टान्तसिद्धिर्बोध्यः॥ ननु मनोभिन्नस्वभिन्नासिद्धानात्मकप्रमाणजन्यं

राम

१५

यत्तव्याप्यप्रकारकप्रत्यक्षं तद्वृत्तिप्रत्यक्षद्रव्याप्यं यद्वास्तुषत्वेन तदवच्छिन्नदाकार्यतानिरु
 पितकारणनाश्रयत्वात् तव सुरादौ दृष्टान्तानि सिद्धिरिति चेन्न व्याप्तिज्ञानस्य स्वभिन्नप्रमा
 णाणां भावात् अनुमितिप्रतिमनस्त्वेनैव कारणत्वात् न व विषयतायां लौकिकत्वप्र
 वेशनं व्यर्थमिति वाच्यम्। अग्रे प्रत्यक्षत्वव्याप्यत्वस्य प्रत्यक्षनिष्ठभेदप्रतियोगितावेक
 दकत्वविशिष्टप्रत्यक्षवृत्तित्वरूपस्य निर्वचनं संगतेः परामर्शादेः कार्यताया विषय
 तावच्छिन्नत्वेन परामर्शादेः स्वभिन्नप्रमाणाभावात् अनुमितित्वादिकारकप्रत्यक्ष
 वृत्तित्वविशेषणस्यैवैयर्थ्यात्। ननु अनुभवत्वव्याप्यपरं व्यर्थं तन्निवेशनीयस्य शरी
 रदिकारणमादाय दृष्टान्तसिद्धिरुपादोषास्यापि मय्ये जात्यवच्छिन्नत्वस्य तावत्पर्या
 पावच्छेदकेनाकत्वस्य विवक्षणी नैव निराकरिष्यमाणात्वादिति चेन्न चैत्रीयतानदे

निवेजात्यावद्विन्नप्रतिवैत्रीयशरीरत्वेनकारणत्वमितिकार्यकारणभावमादायद्रष्टांतासि
 हीरूपदोषास्याग्रिमं प्रेजात्सवद्विन्नत्वस्यजातियर्थात्तावदेकताकत्वस्यविवक्षणेनैव
 निरुक्तीष्यमाणत्वादिति चेन्न चैत्रीयज्ञानरुतिवैजात्यावद्विन्नप्रतिवैत्रीयशरीरत्वेनकार
 णत्वमितिकार्यकारणभावमादायद्रष्टांतासिद्धिवारणायतन्निवेशस्यावश्यकत्वादिति
 ननुमनोभिन्नस्वभिन्नत्वकस्वरूपजमंयजुन्यज्ञानंतद्वतिप्रत्यक्षव्याप्यं व्याप्यप्रकारकं प्रा
 त्यक्षवचेतदवद्विन्नकार्यज्ञानिरूपितकारणतावत्ताद्रष्टांतासिद्धिस्वरूपासिद्धिति चेन्न
 स्वभिन्नप्रमाणजन्यद्वत्यज्जन्मतायाजन्मज्ञानत्वावद्विन्नत्वेनविशेषणीयत्वान्ननु
 तथात्वेजातीयशरीरकारकानुभवत्वव्याप्यं तन्निवेशनं व्यर्थमिति वाच्यं चैत्रीयज्ञानरुति
 वैजात्यावद्विन्नप्रतिवैत्रीयशरीरत्वेनकारणत्वमितिकारणभावमादायतस्यद्रष्टांतासिद्धि

राम

१८

सत्तासिद्धोर्वरकत्वात् नवशरीरदिकारणमादायायेद्रष्टांतासिद्धिभिधानमसंगतमिति
 वाच्यं नन्नशरीरपदेनचैत्रीयशरीरस्यविवक्षितत्वात्तादशजात्यनंकागीरेनुजाता
 वनुभवत्वव्याप्यत्वं नरेयमेवप्रयोजनाभावात्तादशजात्यंगीकारमतेतन्निवेशादितिवि
 भावनीयं नचजन्मज्ञानत्वानवद्विन्नत्वेनजन्मतायाविशेषणीयत्वेमनोभिन्नत्वनिवेश
 नं व्यर्थमिति वाच्यं मानमत्वावद्विन्नप्रतिउपनयत्वेनकारणत्वमित्येतादशकार्यकारणभा
 वाभादायव्याप्तिस्वरूपेस्वरूपासिद्धिवारणार्थतदुपादानानुपकत्ववद्विन्नकारणताप्रतिषे
 गिकत्वेनजन्मतायाविशेषणीत्वाप्यनुपपत्तिरिति ध्येयं ॥ अथात्र स्वभिन्नमनोभिन्नप्रमाण
 जन्मप्रतिमितिप्रवृत्तिजातिपर्यायावदेकताककार्यनानिरूपितकारणताज्ञायत्वमिषे
 बोध्यमांतानवतैवस्वरूपासिद्धिद्रष्टांतासिद्धोरनवकाशादिनिचेन्नत्वगादिजन्मरुतिप्रत्य

सत्तावच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणताश्रयत्वस्य च सत्तादावसत्त्वेन दृष्टान्तसिद्धिनादवस्था
 तत्प्रत्यक्षत्वावच्छिन्नप्रतिद्वन्द्वित्वेन कारणताया भवेत्तदर्थेणालिसिद्धेत्वात् अत्र सत्येन दृष्टे
 तादृशप्रतिमिति रतिप्रत्यक्षत्वव्याप्यतास्य वच्छिन्नत्वं कार्यतायां निवेशनीयं पदार्थ
 विशेष्यकपदार्थप्रकारप्रमित्यंशे प्रत्यक्षत्वेनैवैतदिति नवकोपादोषः प्रत्यक्षत्वव्याप्य
 त्वं च प्रत्यक्षाभ्याहृतित्वं न च पिसंतेन तत्स्वरूपा सिद्धिरिति विभावनीयं ननु तादृशप्र
 मिति रत्यनुभवत्वव्याप्यतास्य वच्छिन्नतादात्म्यसंबंधानवच्छिन्नसमिन्नमनोभिन्नप्रमाणा
 जम्भाहृत्तिका कार्यतानिरूपितकारणताश्रयत्वमित्येवापादीनीत्यः प्रत्यक्षत्वजात्यवच्छि
 न्नकार्यतानिरूपितकारणताश्रयत्वं किमर्थमिति विभावनायम् ॥ ६ ॥ ७ ॥
 सनिरूपितामनस्तवीरितधर्मावच्छिन्नानिरूपितावयाजत्यनानदवच्छेदकतायापस्तनधि

राम
 १९

करणया अनुभवनिष्ठाभेदप्रतियोगितावच्छेदकतानि सद्वदितधर्मावच्छिन्नाया तादृशप्रमानी
 हकार्यतानिरूपकत्वमापादकदृष्टसमुदायार्थः ॥ अथात्र कल्पे परामर्शानिरूपिता मनस्वध
 रितधर्मावच्छिन्नानिरूपितावयाजसुषत्वावच्छिन्नान्यनानदवच्छेदकतायापस्तनधिकरणीभू
 ता अनुमितित्वरूपा अनुभवनिष्ठाभेदप्रतियोगितावच्छेदिका जातिस्तद्वदितधर्मावच्छिन्न
 कार्यतानिरूपकत्वस्य परामर्शसत्त्वान्न तत्र च निरुक्तप्रमाणं न त्वविरहान्न न चानुमिति
 त्वमिन्नत्वमेवापादके घटकजातौ अनुमितित्वानवच्छिन्नत्वस्याकार्यताविशेषणं देयमितिका
 चं यथा रंदिथादिवदिति दृष्टान्तस्त्वादपि देयानुमानदिप्रमाणैव प्राप्यतया तत्र निरुक्ता
 पादकविरहे ता तत्र दृष्टान्तसंगतेः ॥ जातिपर्यायावच्छेदकतकापताभिन्नप्रत्यक्षत्वव्याप्यतास्य
 वच्छिन्नकार्यतानिरूपकज्ञानत्वस्वतंत्रविशेषणं देयमितेन न्यभिचाररत्यपिकश्चित् ॥ परेने

जातिपर्याप्तावच्छेदकताकार्यतानिरूपकत्वमवेतिरुक्तायादकघटकवाच्यमानोनव्यभिचारर
 त्याहुः॥ तदसद्वत्॥ अनुमितित्वावच्छिन्नप्रतियोगितानत्वादिनाकारणतामादायनादशका
 र्यतानिरूपकत्वस्यापितत्रसत्त्वेनव्यभिचारातादवस्थात्॥ अत्रन्यन्याः॥ परामर्शविनिर्वा
 चापाघस्यसंदिग्धत्वेनवापसंसंमतत्वेनपरामर्शव्यभिचारस्यादोषत्वादितिप्राहुः॥ अथ
 मनोनिरूपित्यपहायमनसघटितधर्मावच्छिन्नानिरूपितत्वाघटितनिरूपकत्वस्यैवसंज्ञा
 पादाकसिद्धिर्दुर्वारा॥ तथाहिप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नजन्मनायाआपादकघटकतादीतिनेमे
 वमनित्यसाधारणधर्मस्यकार्यतावच्छेदकतानभ्युपगमेनवन्मूलतस्तत्त्वस्यैवद्रोदियतात्वा
 वच्छिन्नकार्यतावच्छेदकत्वस्यैवकार्यतयास्मान्निरूपितमनस्त्वपरिधर्मावच्छिन्नानिरूपिता राम
 कार्यतावच्छेदकतापर्याप्तनधिकरणत्वस्यप्रत्यक्षत्वेनतत्रानुत्तरत्वास्यप्यत्वस्यसत्त्वे २०

नचनदिघटितधर्मावच्छिन्नकार्यतानिरूपकत्वरूपापाघस्यपक्षेसत्त्वेनपक्षेआपादकासि
 द्धनवभावात्॥ यतुर्द्रियत्वंमनश्चसुराघन्यतमत्वमितिनदवच्छिन्ननिरूपितजन्मनायाम
 नत्वघटितधर्मावच्छिन्नानिरूपितत्वस्यैवासिद्धत्वात्॥ इतस्तदवच्छेदकतायांयास्यनधिकरण
 तस्यापादकविघटत्वमिति तनुहं॥ इन्द्रियस्यानागादस्यतमत्वस्यरूपत्वैप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं
 प्रतिद्रियत्वेनसामान्यकार्यकारणभावस्यभाषाणिकत्वेरत्यादिपूर्वग्रथस्यसंदर्भविरोधाप
 तेः॥ अस्यतमत्वेनहेतुतायामन्यथासिद्धत्वस्यासर्वावादि सिद्धत्वात्तेनरूपेणहेतुतायांप्राप्ता
 णिकत्वशंकायाएवानवभावादिति॥ परामर्शहेतुत्वेनावृत्तकत्वादितिमूलस्यपरामर्शस्या
 नुमितिहेतुत्वेनरत्यर्थरत्यादिकत्वेएवंमन्येनद्वारस्यापक्षमीमांसासकमतेसिद्धकारणता
 वच्छेदकद्वयस्यविशिष्टपरामर्शत्वव्यापकत्वमित्यभिमानस्यैवानुसरणीयनयोनादशका

नह्यस्याविशिष्टपराभरहेतुत्वमित्यभिमानमूलकत्वस्यैवसम्पत्कारित्युक्तं। अनेदंविसें परामर्शहे
 तुत्वेनावश्यकत्वादिति मूलस्याभिमानमूलकत्वे। नुसरणीयेपूर्वोक्ताभिमानमूलत्वापेक्षया एन
 दृष्टिभिमानमूलकत्वस्यसम्पत्कत्वेकिंचित्मिवेतदभिमानस्यभ्रमस्ययथमूलकत्वंवाक्यप्र
 योगेवाकार्यज्ञानास्यहेतुत्वविधयातथाचपरामर्शहेतुत्वेनावश्यकत्वादिति मूलस्यमीमां
 सकमतेसिद्धकारणतावच्छेदकद्वयस्यविशिष्टपराभरत्वव्यापकत्वव्यापकत्वविमित्यभिमा
 नमूलकत्वेकत्वनीयेतद्व्यस्यलक्षणिकत्वापत्तिः तद्व्यस्यतादृशार्थकत्वेसत्येवतादृशार्थ
 विषयकभ्रममूलकत्वसंभवात्तादृशार्थकत्वंतुल्यस्यलक्षणविना न संभवतितादृशज्ञानद्व
 यस्यविशिष्टपराभरप्रतिहेतुत्वमितिकल्पेतयथाश्रुतमेवसम्पत्तिरित्येयं आपातावच्छे
 दकप्रकारेणव्याप्तिनिश्चयत्वंवाप्यतावच्छेदकप्रकारेणयस्यधर्मनानिश्चयत्वंवानुमितौका

राम

२१

रणतावच्छेदकमुक्तं। अत्रव्याप्यतावच्छेदकधर्मावच्छेदेनव्याप्तिनिश्चयत्वंअनुमितिकारणतावच्छेद
 कंवाच्यंनतुनन्तामानाधिकरणेनतत्तथाअन्यथावहिव्याप्यद्वयंद्रव्यवान्द्रदरतिद्रव्यत्व
 समानाधिकरणेनव्याप्यवगाहिज्ञानात्पर्यतोवहिव्याप्यनित्यनुमित्यावतिसद्वारणायसा
 मानाधिकरणेनव्याप्यवगाहिप्रमातोऽन्यथाव्याप्तिसिद्धिकारिणीमीमांसकस्यमतेहदेव
 त्वनुमित्यापत्तिरितिभटाचार्येणव्यावृत्तिर्दत्ताजगदीशेनचधूमत्वसामानाधिकरणेनव्य
 भिचारज्ञानदृशयोभूमावहिव्याप्यःधूमवानितिव्याप्यतावच्छेदावच्छेदेनव्याप्तिनिश्चयस्य
 हेतुतावाचार्येणव्यावृत्तिर्दत्ता॥ अत्रेदंविसेते॥ अथमीमांसकमतेन्यथाव्याप्तिवारणाय
 विशिष्टबुद्धिसामानं प्रतिविषयवाधाभावस्यहेतुताया आवश्यकत्वेनद्रव्यंवहिव्याप्यंद्र
 व्यवान्द्रदृष्ट्याकारि॥ ॥ कायाद्रव्यत्वसामानाधिकरणेनव्याप्यवगाहि

प्रमातृद्वेव-स्वनुमिति न संभवति विषयवाधाभावरूपस्य तत्र सत्त्वात् नवानुमितं प्रतिविष-
यवाधाभावस्य हेतुत्वेन वाच्यं व्याप्यतावच्छेदकावच्छेदेन व्याप्तिज्ञानाहेतुतया दृष्टादौ व-स्याधनुमि-
त्यापतिवारणसंभवादिति वाच्यं. अनुमिति विषयवाधाभावस्याहेतुत्वे धर्मावद्विध्याप्य-द्वय-
वद्वयमित्याकारकधर्मत्वे वच्छेदेन व्याप्यतावच्छेदकावच्छेदकीकृत्यपर्व-
तादाविवद्वयत्वरूपेण दृष्टादौ व-स्वनुमित्यापतेरिति ॥ अत्र केचित् ॥ धर्मितावच्छेदकतासंबधे-
नानुमितिं प्रतिद्व्याप्यतावच्छेदकप्रकारेण व्याप्तादिनिश्चयस्य हेतुत्वमित्येव कार्यकारण-
भावः स्वीकार्यः न तु समवायेन पक्षादिविशेषकस्वाध्यादिप्रकारकानुमितिं प्रति सम-
वायेन तादृशनिश्चयत्वेन हेतुत्वं ज्ञासातिदृष्टासिद्धिविशेषकवत्त्वादिप्रकारकानुमिति-
प्रतितादृशतादृशनिश्चयत्वेन हेतुत्वं रसेव कार्यकारणभावस्यास्य स्वात्म्यनंगीकारिणो म-

राम

२२

तेः सत्त्वेन दृष्टादौ व-स्वनुमित्यापतेरङ्गतात् ॥ ॥ तदुपहितं ॥ तस्यासिद्ध्या उपहितं सामानाधि-
करणेन सिद्धिविशिष्टमित्यर्थः ॥ न च सामानाधिकरण्येति कथं अवच्छेदेनानुमितौ अवच्छेदेव
भ्रुच्छेदेन सिद्धि सामानाधिकरण्येन सिद्धिविशिष्टसिद्धिजनकयोः प्रतिबंधकाधिभिप्रायान्न तत्
मिति वाच्यं. न च स्वजनैकसिद्ध्युपदियावत्मा कथं स्वानुज्ञेयप्रतिबंधकत्वे सिद्धिः प्रतिबंधकत्वा-
देव चरितार्यत्वमिति वाच्यं. अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ सामानाधिकरण्येन सिद्ध्युपहितप्रत्य-
सकारणवत्त्वे सातंत्र्येण विशेषित्वं विनानुपपत्तिः तत्र सामानाधिकरण्येन सिद्धेरप्रतिबंध-
कत्वादित्यभिप्रायान्न स्वजनैकसिद्धेरप्रमात्पप्रहेतुसत्त्वेन तत्संगमनि अनुमानातिरिक्तस्य
स्यैवैवार्थादिति. न च पत्रसामानाधिकरण्येन बाधपूर्वकात्समूहात्वं नो भयं राम शान्ति सा-
मानाधिकरण्येनानुमिति स्मृतं नंतरमवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ सिद्धावनुमितिमित्रदैव

मितिवाच्यः सिद्धिविशिष्टप्रत्यक्षकारणस्यप्रतिबंधकत्वेपत्रवस्तुषः संयोगादिरूपप्रत्यक्षकारणेन
 कप्रत्यक्षजनपितानष्टतत्रसिद्धीविशिष्टप्रत्यक्षकारणस्यविशेषणो ज्ञानस्य मनोयोगत्वादे
 र्वासत्वात् अनुमितिनस्यात्रित्त एव पतयत सिद्धिरथाप्रत्यक्षकारणसत्वेनानुमितिशो
 नरयनमसिद्धिविशिष्टप्रत्यक्षकारणत्वस्यप्रतिबंधकत्वाच्च वस्तुः संयोगादिविगमकालान
 सिद्धेस्तावदप्यतममध्ये प्रवेशान् अनुमित्यात्मकसिद्धिमेवेत्यतममध्ये निवेशतत्तावच्छेदका
 वच्छेदेनानुमितेरनुपपत्तिरिति व्यर्थमेवानुमितिरित्यपदमित्यभिप्रायान् ॥ नवयसत्तावच्छेदक
 सामानाधिकरण्येनानुमितौ तत्सामानाधिकरण्येनानुमित्याविरहविशिष्टसिद्धिमात्रस्यप्रति
 बंधकतावशादेवनसाभवतीति वाच्यं अतस्तत्रपर्वतत्वसामानाधिकरण्यभावेनानुमितित्वा
 वच्छिन्नस्यानपत्तिः अपितुर्वतत्तावच्छेदकतावगात्तनुमित्याविरहविशिष्टपर्वतत्तावच्छेदकतावमा

राम

२३

हिसिद्धाभाववत्त्वानत्कार्यतावच्छेदकपर्वतधर्मिकवस्तुनमितित्वावच्छिन्नस्यानहितेनफल
 जनेसिद्धीमात्राभावः सहकारिणं विनापिनत्सामानाधिकरण्येनसिद्धिरथाप्रत्यक्षकारणवच्छेदेना
 नुमित्युत्पत्तेः नवतत्रावच्छेदकीवच्छेदेनानुमित्युत्पत्तपाविधानमितिमेवमेवरतिवाच्यं कपं
 चित्सामानाधिकरण्येवच्छाधदेशोयान्तस्याअप्यनुपत्तिः वस्तुतस्तुअवच्छेदेनेसिद्धेःप्रतिवधा
 तावच्छेदकत्वस्यतत्सामानाधिकरण्येनानुमितौसत्वेतत्रसामानाधिकरण्येकायाः अनन्यत
 कत्वसामानाधिकरण्येकायामवच्छेदेनसिद्धौसामानाधिकरण्येनानुमितेरनुपपत्तिः उत
 तत्कत्वेतत्सत्वेअवच्छेदकावच्छेदेनसिद्धौअवच्छेदावच्छेदेनानुमितेरनुपपत्तिः इत्येवहृषणंसार
 मितिकथंनोक्तमितिचिंत्यं पत्रसामानाधिकरण्येनापेक्षावृद्धात्मकवाधनिश्चयस्तोः वच्छेदा
 वच्छेदेनप्रत्यक्षात्मकपेक्षावृद्धात्मकः परामर्शः ततोः वच्छेदेनद्वयानत्रातादशवाधनिश्चय

स्पष्टवचनमस्यैव वदेतावदेदेनानुमितेरिव तादृशवाधनिश्चयस्य चतुर्थस्यैव तदर्थमिदं द्विविधे
 यकानुमित्यापत्तिरिति तद्वैयर्थ्यस्य पर्यवसितोऽर्थः ॥ ॥ परसाधारणमित्यस्य स्वातिरूपिनामनुस्त्व
 धरितधर्मावद्विज्ञानिरूपिनामुपातन्मतावदेकत्वपर्याप्तनधिकरणीभूतायाः अनुभवनिराभेदप्र
 तियोगितावदेकज्ञाने लक्ष्मिदित्यर्थमावद्विज्ञानावद्विषयकानुभवनिष्कार्यतातन्निरूपकत्वमा
 पादनसमुदायार्थमदावायेण कृतः ॥ नटपरिशेकते ॥ अपविशिष्टपरामर्शव्यभिचारः तस्यापि
 तादृशानुमितित्वस्य जातिपरितधर्मावद्विज्ञानकार्यतानिरूपकत्वात् ॥ नच परामर्शस्य कार्यताव
 देकत्वेनानुमितित्वं किंतु अव्यभिहितोत्तरत्वसामानाधीकरणोभयसंबंधेन परामर्शविशि
 ष्टत्वमेव तपाचतस्य जातित्वात् तत्र व्यभिचाररतिवाच्यम् ॥ परामर्शस्यापि व्याप्तिज्ञानात्म
 कत्वा अनुमितित्वावद्विज्ञानप्रतिष्ठापितानत्वेन हेतुत्वमिति तादृशकारणतामादाय व्यभिचा

राम

२४

तादृशस्य तेन च मनस्त्वेनैव कारणत्वमिति निष्कर्षार्थमतानुसारेण तदिति वाच्यं ज्ञासति आवा
 यस्य प्रमाणत्वस्य व्यापारवदसाधारणकलोपहितकारणत्वपर्यवसितस्य शरीरे फलोपभाप
 कत्वं निवेद्या व्यावृत्तिव्याप्तिज्ञानस्थानुमित्यात्मकप्रमास्वरूपयोग्यतामादाय रक्षापतिवारण
 यजनमित्यनुपधापकव्याप्तिस्मरणानुसरणम्यवेयं यत् नच स्वानिरूपितरूपस्य स्वरूपेति
 विषयत्वाभाववन्मात्रनिरूपितान्मत्कार्यकत्वात् तत्र परामर्शव्याभिचाराः तेषां हि स्वरूपेति विष
 यतानन्वयापिज्ञानत्वावद्विज्ञानविषयतैव तदभाववानविशिष्टपरामर्शः तन्मात्रनिरूपितत्वाभा
 ववती व्याप्तिज्ञानत्वावद्विज्ञानकारणताप्रतियोगिकानुमितित्वावद्विज्ञानकार्यतापर्याप्तनधिकर
 णत्वमेवानुमितित्वमानेन तादृशज्ञानिमादाय व्यभिचारः ॥ नच शुद्धव्याप्तिज्ञानत्वावद्विज्ञानविष
 यतापि परामर्शव्यतिरिक्तितदोपतादृशस्य मिति वाच्यं निवर्त्य निरूपकभेदेन विषयताभेदात्

केचित्तत्तादृशवद्विषयकप्रमादितिकार्यतायाप्रत्यक्षरतितत्त्वस्यविशेषणीयत्वात्तन्म
 भिवाररत्याहुः॥ अत्रानुमानादिप्रमाणस्यसंग्रहापत्तेः ममत्वघटितधर्मावद्विज्ञानिरूपितत्वं
 त्वैवैष्यादितिचेन्नस्वरतिविषयतावदनिरूपितत्वे सति सतिरूपितं पत्कार्यत्वं तद्व्यकार्यता
 योस्मानिरूपितकार्यतापदेनविवक्षितत्वात्॥ सामानाधिकरत्पनिवेशान्नघटाकाशरुतिदि
 तादौतादृशकार्यकारणभावस्यव्यभिचारः॥ नचतपापिघटात्मरुतिर्द्वित्वेव्यभिचाररतिवा
 च्यं॥ सामानाधिकरत्पघटाधिकरत्पत्तस्योपलक्षणतयादितित्वस्यविशेषणतपानिवेश
 तउपलक्षणतयाविनिवेशान्नविनाशपादवस्त्वपाराधमर्शमादापदोषः॥ इदंप्रसासंभवेनते
 पमितिमदीयाप्रार्थनामभिरुंनःकार्यमवधिधूमवान्पर्वतरतिज्ञानेविनापिवद्विष्याप्योधे
 मरतिज्ञानेनपर्वतत्वरूपविशेषणज्ञानसहकृतेनवद्विष्याप्यधूमवान्पर्वतरतिविशिष्टवै

राम

२५

शिष्यावगाहिज्ञानसंभवात्तत्परामर्शस्यहेतुतायावनावश्यकर्तव्योत्थापिपर्वतेधूमदर्शनात्म
 कोदोधकवशात्तद्धूमोवद्विष्याप्यरतिस्मरणंततः परामर्शः रतिक्रमस्योत्सर्गिकतयादराणी
 तादृशरीत्यैवपरामर्शस्यस्तिरित्यभिमानेनज्ञानद्वयस्यपरामर्शत्वेहेतुतायाआवश्यकत्वंमत्त
 हतो॥ मित्रेनमितिभट्टाचार्येणोक्तं॥ अत्रेवमनुपपत्तिः॥ उदोधेकीमत्तधूमवान्पर्वतरतिज्ञानस्य
 परामर्शकालेनाशान्नज्ञानद्वयहेतुतावादिनोपितत्तत्सिद्धकारणतावत्तेरकावद्विज्ञानेवास्मि
 तिपरामर्शहेतुतेनावश्यकत्वादितिमुत्सृज्यमानुमित्यवदितपूर्ववर्तित्वाकल्पनप्रदर्शकत्वंनोप
 पद्यतेनचधूमवान्पर्वतरतिज्ञानस्यापेक्षावुद्विष्यकल्पमितिवाच्यं सर्वज्ञापेक्षवुद्विष्यानाभावा
 त्॥ अपेक्षावुद्विष्यापेक्षेणस्मरणसंभवाच्च अत्रसमाधानं॥ तादृशरीत्यानुमितिस्वीकारेज्ञान
 द्वयोत्तरज्ञानेएवानुमितिवत्तत्सिद्धिपत्तेरुतमध्यपरामर्शकल्पनेनरतिपरामर्शकल्पनप्रदर्श

कलेन वतादशमलोपयोगादिति नचैवं कारणात्तायाः सत्पसंभवं धस्यत्वेकत्वात्ताया वतादशमपासि
 दनिपतपूर्ववर्तिकंकारणत्वं रस्यभिप्रायकतया कल्पनात्ताया वव विरुल्लोतितपावेति त्रया संगति
 रिति वाच्यम् ॥ १ ॥ बोधानिवर्त्य संशयप्रसिद्धाः संभवः स्यान्नातः साध्यशेषादशत्वेन त्वं प्रति
 ज्ञायांतिवेक्षितं तथा च पूर्ववद्विषयकवद्विज्ञादिमात्रेण ध्विसाध्यकप्रतिज्ञा मात्रस्य वादशया
 रशपदात्तनात् प्रतिज्ञा जन्मबोधांशेषन् किंचित् धर्मिर्तिपादशविशिष्टस्य बोधिकारस्य कौहरि
 णः द्रव्यरत्नाकारकतादशमप्रतिज्ञाया मसंभवः तथा हि हरिणवशादस्य नानार्थत्वात्तादश
 प्रतिज्ञा वाकात्तद्व्यामगो द्रव्यायात्तरद्रव्यमित्यादि बोधद्वयं जायते न तत्र तादशमगत्वेन पक्ष
 तादृशेतादशमप्रतिज्ञा जन्मबोधास्पष्टात्तादिरूपकीविद्वर्मिकद्रव्यविषयकबोधाभ्यनमानिव
 र्त्यस्यमगो द्रव्यनवेति संशयस्य निवर्तकमगो द्रव्यमित्याकरिकबोधजनकत्वात्तरिणो द्रव्य

राम

२६

मितिप्रतिज्ञायांलक्षणसंभवादात् ॥ वस्तुतस्तथादि नक्तापिहेरिणो द्रव्यामितितादशमप्रति
 ज्ञात्तत्वात्तस्यमगो द्रव्यपादुरमितिज्ञाया मतिव्याप्तिः ॥ तथा हि तादशतादशधर्मावद्विज्ञधर्मि
 तादशतादशविशिष्टवत्वबोधकमगो द्रव्यपादुरद्रव्यमितिज्ञानस्य शक्ताजनकत्वादिति
 हरिणो द्रव्यमप्रकृतस्यापातर्गतत्वाभावात् ॥ अवयवस्य ॥ अष्टमस्याकष्टाधस्तनयंदिपं
 चकस्यापलेखः ॥ ३ ॥ ॥ उपाध्यायमनेअनुमानातिरिक्तस्यैवपुनर्मुक्तं न गदी शतकी
 तंकारेण ॥ अत्र केचित्पत्रादौ सामानाधिकरण्येन वस्तुभाववान् रतिबाधनिश्चयः तत
 श्चावच्छेदोवच्छेदेन परामर्शः ततः सामानाधिकरण्ये अनुमितिः ततश्चावच्छेदावच्छेदेनानुमि
 तुम्यत्वर्यं अनुमानाति साधकमानविशेषणसर्पकमावश्यकमिति तदसत् ॥ पूर्वापरक
 सन्तनुमानातिरिक्तपदस्य कुत्रचिदप्येवपुनर्मपि मध्यकल्पे साध्यपक्षभेदेन पक्षताया

नानात्वात्खलुविशेषेतादृशयेनटीतिका शीयग्रंथमंगतिः॥ अथवा अवच्छेदावच्छेदेनपरामर्शः सा
 मानाधिकरणेनप्रत्यक्षसामग्रीतदुतरं सामानाधिकरणेनप्रत्यक्षकलेविषयनाशः अपवानदा
 नीभाविप्रत्यक्षप्रवितिवंधकरोषादिसमवधानंतलप्रावच्छेदावच्छेदेनानुमित्यस्यते। तत्रानुमा
 नातिरिक्तत्वविनिवेशेपिचारणसंभवात्तस्मान्नतदुपपत्तयेप्रकाशंतरानुशरणस्यावश्यक
 तयातेनैवतदुपपत्तिसंभवात्॥ नचप्रकाशंतरसंभवः अवच्छेदवच्छेदेनसिद्धिजनकसामग्री
 विशिष्टत्वसामानाधिकरणेनसाध्यावगाहितोभयाभाववत्तुमिष्टप्रहितत्वाभावरूपस्य
 प्रसिद्धत्वात्॥ नवाकारणतावच्छेदकसमाजाधीनकार्योत्पत्तिरदिकंकारणज्ञावच्छेदककोटौ
 निविशतेरत्यादिनासिद्धाधिव्याविरहविशिष्टस्यएवमवहितोतरक्षणात्यंतिकानुमि
 त्यभिज्ञायासिद्धिः सिद्धाधिव्याविरहविशिष्टायास्तस्याभावलक्षितारतिपर्वतौमनिरुक्तौ

राम

२७

दूषणंदतं। नचज्ञानोत्पत्तिविशिष्टबुद्धिवावच्छिन्नप्रतिज्ञानोत्पत्तिज्ञानहेतुतयारदमपुक्तंज्ञानोत्पत्ति
 लेनज्ञानोत्पत्तिविशिष्टबुद्ध्युत्पत्तेरपिनिवेशादितिवाच्यम्॥ कार्योत्पत्तादिकमित्यादितग्रंथस्यका
 र्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितउत्पत्तिज्ञानहेतुनविशतेरत्यर्थकत्वात्तद्विज्ञगदीशेनसिति
 तितं॥ अत्रेपमनुपपत्तिः पत्रकालस्यपक्षत्वप्रमेयस्यसाध्यत्वकालविशेष्यकप्रमेयत्वप्रका
 रकानुमित्युत्पत्तेर्हेतुत्वंतत्रकालविशेष्यकप्रमेयत्वप्रकारकानुमितित्वावच्छिन्नप्रतिकालविशे
 ष्यकप्रमेयत्वव्याप्यकालविशेष्यकप्रमेयत्वप्रकारकानुमित्युत्पत्तिप्रकारकज्ञानत्वेनहेतु
 ज्ञानकार्यतत्त्वच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितउत्पत्तेरपितत्रप्रवेश्पत्तादितिधेयम्॥ ७॥ ०॥
 अनुभवत्वव्यापकज्ञानरतितावच्छिन्नकार्यतानिरूपितविषयत्वाद्यनवच्छिन्नकारणताप्र
 यत्वेसतिसारतिधर्मवच्छिन्नप्रकारणतानिरूपितकार्यतावच्छेदकीभूतमानसरतिज्ञात्यव

द्वित्रकार्यतानिरूपितकारणताश्रयत्वेव सति यतवद्भिर्विषयकपादशाप्रमित्युत्तरकं भवति तन्मा
 मामं मानस्य मत्तारशप्रमोयः फलोपहितं कारणं भवतीति व्याप्तिश्च। अथ मानसात्प्रमोयं
 र्थव्याप्तिस्मरणेयममर्शकारणत्वे विद्यापाराभावेन रूपायत्यसंभवादिति चेन्न॥ मीमांस
 कानां कारणत्वस्यापारवत्त्वगर्भत्वाभावात्स्वयंतन्त्रकरणत्वापत्तेः कर्तुं शक्यत्वात् नैव पापे
 कानामिष्टमसंभवे विहितविशदत्त अतएव फलोपरितनविशेषणमपि सार्थकं अन्यथा वा
 वात्मकतादशपरमर्शकरणवत्स्वरूपयोग्यत्वप्रसक्तिर्भवात् अतएव च परमर्शेऽपि न व्यभि
 चारः तत्र तादृशकरणत्वस्य मीमांसकेन स्वीकारात् अतएव च आलोकादेः प्रमाणं न रत्नप
 रप्रमाणं तदा सहकारीति न दोषमित्युक्तं॥ अथ मन्त्रासनितनिर्विकल्पकचसुखसंयो
 गव्यक्तिविशेषेण व्यभिचारापत्तेः॥ तस्माद्याचारवत्त्वागर्भमेव कारणत्वमिति सिद्धं

राम

२८

दिशाश्रयः॥ सांकेट्टस्य नवमपत्रस्याप्यंशः॥ प पक्षतावच्छेतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष
 कसाध्यतावच्छेदकसंबंधसंसर्गकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबंध
 धकतानिरूपितप्रतिबंधत्वे सति ज्ञादशग्रहत्वावच्छिन्नप्रतिबंधतानिरूपितप्रतिबंधकतावच्छे
 दकीभूतविषयताशालिनिश्चयान्यज्ञानात्वमिति तवर्तमानोर्थः॥ अत्र विशेष्यलक्षणे नि
 श्रयत्वानुक्तौ पुर्वतो वद्भिमानो वेत्यादि संशयस्य निश्चयपक्षविषयताशालितपातादृशप्रति
 बंधकतावच्छेदकीकृतविषयताशालिज्ञानात्म्यविरहेण पुर्वतो वद्भिमानो रस्यमितो नारं
 संशयस्याग्रहणोपपत्तेः॥ पार्वतविशेषकवद्भिनिश्चयो तत्त्वनिष्ठायाः पक्षतावच्छेदकावच्छि
 ष्यलक्षेण मज्ञानपरदं अथ पदे पुर्वतो वद्भिमानित्यनुमितो वत्त्वभावनपुर्वतो घटतावात्रा
 वेति संशयस्तत्तादृशप्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतविषयताशालीनिश्चयासपत्त्यज्ञानदेत्वेन पक्ष

तात्पापतिः----- नचात्रनिश्चयत्वेवप्रकारकत्वे सतिवत्प्रभावप्रहिकारकमसामकरकत्वे सतिप
 साभावप्रकारतकपसरुतित्वाप्रकारकत्वे सतिपसरुतित्वाभावप्रकारकपसनिष्ठाभावप्रति
 योगे। लाभावाप्रकारत्वे सतिपसिनिष्ठाभावप्रतियोगिकप्रकारकज्ञानंतदस्यज्ञानत्वंरस्यचस्यभाववा
 त्पर्यतोघटवान्नप्रवितिसंशयस्यवन्त्यभावप्रकारकत्वे तसतिवत्प्रभावप्रकारनयानुपसृतात्
 मितिवाच्यं विशेष्यरुलघटकीभूतादशप्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतविषयताशालित्वनिविष्ट
 स्यैवयर्थाधनेत्यथोक्तमानात्तत्त्वस्यैवसम्पत्कृत्वादितिचेन्नभद्राचार्यमते संशयेनानिरिक्त
 विषयताकिंतुनिश्चयद्विविधविषयतामाहायैवसंशयः समञ्जयेतसहवैलक्षणानुरोध
 तसंपत्तलेविरुद्धोभयप्रकारतायाः परस्परवच्छेदकासमावसीकारात् रस्यचतादश
 ग्रहत्वावच्छिन्नप्रतिबंधात्तानिश्चितप्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतायाप्रकारत्वानवच्छिन्नप्रकार

राम

२९

तान्तातिज्ञानान्यज्ञानवतिविशेष्यस्यार्थः॥ वक्ष्यभाववान्पर्वतोघटवान्नतेवेतिसंशयस्यता
 दशप्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतायाप्रकारत्वानवच्छिन्नवत्प्रभावाप्रकारतान्तातिज्ञान
 त्वाधुरासः॥ नचप्रकारतानवच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञानत्वमितिसेवकृतं निर्मापप्रकारता
 यांभूतांतरतिविशेषणमितिवाच्यं पर्वतोवद्विमानित्यनुमितौघटवान्पर्वतोवद्विमानवेति
 संशयस्यपसृतात्तानुपपत्तिघटांशनिश्चयतयाप्रकारत्वानवच्छिन्नप्रकारतायांभूतांतरतिविशेषण
 मितिवाच्यं पर्वतोवद्विमानित्यनुमितौघटवान्पर्वतोवद्विमानप्रकारतान्तातिज्ञानत्वात्तत्त्वं
 वघटप्रकारतायात्तादशग्रहप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वविरहादेवतत्संप्रदृष्टिनकोपिरोषः॥ मायु
 र्याः परिष्कारिकेपसंशयप्रसृतायाः॥ यदादततयसक्ततत्साधकानुमितौ सामान्यतः सिद्धा
 धयिष्याविरहविशिष्टसाध्यनिश्चयाभावोहेतुः॥ पसृतावच्छेदकत्ववच्छेदनानुमितौतादृशसिद्धिः

लीनात्मवच्छेदकवच्छेदेन रूपादि विशिष्टसामानाधिकरण्येनानुमित्वा एषक प्रतिबंधिका सामा
 नाधिकरण्येनानुमितौ तु सामानाधिकरण्येनेकाविरहविशिष्टावच्छेदावच्छेदेनेका एषक प्रतिबंधिका
 नच सामानाधिकरण्ये सिद्धिस्तै अवच्छेदावच्छेदेन परामर्शान् अवच्छेदावच्छेदानुमितिर्न स्यात्
 रूपाविरहविशिष्टसिद्धेः सत्वादिति वाच्यं तन्महकेन पात्साध्यकनुमिति सामान्यतः सिद्धा
 धयिषाविरहविशिष्टावच्छेदावच्छेदेन सिद्धभावस्याहेतुत्वात् उक्तस्य लेखाविरहविशिष्टावच्छेद
 दावच्छेदेन सिद्धभावसत्त्वान्नानुपपत्तिः ॥ नचावच्छेदावच्छेदेनानुमित्वा सत्त्वैतदवच्छेदे सिद्धि
 सत्त्वैसामानाधिकरण्येनानुमितिप्रसंगः तत्र तत्सकतत्साध्यकानुमितिसामग्रीसत्त्वादि
 तिवाच्यं सामानाधिकरण्येनानुमितिप्रतिसामान्यतः सिद्धिकालीनामन्मवच्छेदेकावच्छेदेन
 सिद्धाधपिपद्याः एषक प्रतिबंधकत्वात् नच सामानाधिकरण्येन सिद्ध्यात्मक परामर्श

राम

३०

त्सामानिधेकराम्येनेकाविरहापिसामानाधिकरण्येनानुमितिप्रतिप्रसंगः कारणभूतायाः
 सिद्धाधपिपद्याविरहविशिष्टावच्छेदकावच्छेदेन सिद्धभावारूपपक्षतायाः सत्त्वान्न सामानाधि
 करण्येनानुमितिप्रतिप्रसंगः कारणभूतायाः सिद्धाधयिषाविरहविशिष्टावच्छेदकावच्छेदे
 न सिद्धभावारूपपक्षतायाः सत्त्वान्न सामानाधिकरण्येनानुमितिप्रतिबंधकीभूतायाः सा
 मायतः सिद्धिकालीनाया अवच्छेदकावच्छेदेनेकायाश्चासत्त्वादि तिवाच्यम् ॥ अवच्छेदकावच्छेदेना
 नुमितौ तु सामान्यतः सिद्धाधयिषाविरहविशिष्टसिद्धिवावच्छिन्नाभावस्य हेतुत्वात् पक्षता
 शरीरोर्साधयिषायाः सामान्यरूपेण निवेशः अवच्छेदकावच्छेदेनानुमितौ तदवच्छेदेन सिद्धि
 कालीनसामानाधिकरण्येन रूपायाः प्रतिबंधकत्वात् सामानाधिकरण्येनानुमितौ तु सिद्धिका
 लीनावच्छेदकावच्छेदेनेकायाः प्रतिबंधकत्वादिति ध्येयम् ॥ ॥ जागदीशीपपक्षताया शो

तासां पत्नरतिभ्रमाभ्यज्ञानजन्यज्ञानविषयत्वमित्यर्थः॥ नचैतादृशज्ञानज्ञाप्यत्वस्यपंचम्यं
 भ्रमर्पत्वोपगमेपिद्वयमात्राप्यवद्विमानपर्वतरत्याघाकारकज्ञानजन्यज्ञानविषयत्वस्यधमादा
 वयापादूमवान्वहेरित्यादिवाक्यस्यापोषिनायत्रिरितिवाच्यं॥ उद्देश्यत्वेविधेयत्वेभ्रमान्यज्ञानज
 मतावच्छेदकत्वेचान्वेशः पंचम्यालुप्ततात्रपमित्याशयान्नपाचसाध्यावकधमादिपदार्प
 स्वरुतिधूमत्वावच्छिन्नत्वसंबंधेनधरातंयेतांविधेयत्वे॥ चपस्तद्विचिंतविधेयत्वस्यनिरूपितत्वसं
 बंधेनदुद्देश्यत्वे॥ चमः तादृशेदृश्यत्वस्यचपसवाचकपर्वताविषयार्थविशेष्यतावच्छेदक
 त्वपर्वतत्वावच्छेदेनाचापस्तादृशेदृश्यतायांभ्रमान्यज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वेरुपापरपंचम्य
 पस्याचमउपेयतेभावाच्चपेवोधास्यवधूमवदभिन्नपर्वतोभ्रमान्यज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वा
 अयधूमत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितपर्वतात्वावच्छिन्नोद्देश्यताग्रपरत्याकारः॥ लक्षसमया

राम

३१

हारस्तत्वेतादृशोद्देश्यतायामेवभ्रमाचज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वाभावे॥ बोधध्यतेनविधेयतायांनेनपर्व
 तोरहिमान्महान्सीपधमादित्यादिवाक्यस्यमाहानसत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितवद्वित्यावच्छि
 त्वावच्छिन्नविधेयतायांवद्वित्याप्यमाहानसीपधूमवन्महानसतिमिताघाकारकभ्रमान्यतावच्छे
 दकत्वसत्वेपिनप्रामाण्यानुपपत्तिः॥ तादृशविधेयतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नोद्देश्यतायांतादृश
 दृशभ्रमान्यज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वाभावात्॥ नचपर्वतोधूमव्याप्यपर्वतोपवद्विमानित्यापाकार
 कभ्रमानुपपत्तिः॥ तादृशविधेयतानिरूपितपर्वतात्वावच्छिन्नोद्देश्यतायांतादृशभ्रमानजन्यताव
 छेदकत्वस्यधूमत्वावच्छिन्नविधेयतामनिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नोद्देश्यतायांसत्वात्पर्वतोपमवा
 न्वहेरित्यादिवाक्यस्यपोषिनायत्रिरितिवाच्यं॥ धर्मितावच्छेदकर्त
 नवच्छिन्नधर्मितावच्छेदकतानिरूपकप्रकारतानिरूपितप्रकारतानिरूपितमुख्यविशेष्यतावच्छिन्नभ

मानवज्ञाननिष्ठजनकतानिरूपितजन्मतावच्छेदकत्वसंपन्नमूर्धोपगमान्तोद्देशज्ञानेपर्वतीपतध
 मितावच्छेदकतापन्नस्पर्शहिलसध्यालोर्धमितावच्छेदकतयाभावानात् ॥ मुख्यविशेष्यतापुर्ण
 तनिर्देशनरूपधर्मितावच्छेदकतापन्नाधेयत्वनिष्ठधर्मितावच्छेदकताकाधिकरणप्रकारतानिर
 पिताधेयत्वनिष्ठप्रकारतानिरूपितवत्सादिहेतुनिष्ठविशेष्यताशक्तितादृशपरामर्शमात्राप्रताद
 शवाक्योः प्रामाण्याप्रामाण्यापादनवारणप्राप्त्यविशेष्यकप्रशमर्शकारणत्वोपगमेनही
 प्रकारणत्वमात्राप्रतादृशप्रतिवारणपंचम्यर्षघटकीभूतजनकतायांविशेष्यतापन्नशान्न
 विशेष्यतापन्नप्रकृत्यर्षविशेष्यताप्रकृत्यर्षतावच्छेदकवह्नित्वादेभ्यस्तिवैचित्र्येण सावदि
 नप्रकारतानिरूपितमुख्यविशेष्यताशक्तिजत्वंसंबंधेनतादृशजनकतायामनुयोपगमेन
 तादृशकारणताव्यावर्तनंनप्रकरहत्सर्पितावच्छेदकस्यअजनकतायांतादृशानुयोपगमेनन

राम

३२

अकित्वेनपर्वतापवत्सवगाहिधूमव्याप्यनतदहिमानपर्वतरत्नाकरकप्रशमर्शकारणता
 माहायतादृशवानतपोः प्रामाण्याप्रामाण्यापादनतिरासोको ध्यः ॥ पर्वतो धूमवानपर्वतीप
 वन्देरित्वादिकाकस्यप्राप्त्यतिवोहायाधूमव्याप्यपर्वतीपवह्निमानपर्वतरत्नाकाकारकापर
 मर्शकारणतासंप्रदायांनिरुक्तीपंचम्यर्षघटकीधर्मितावच्छेदकतायां सुप्रकृत्यर्षितावच्छेद
 कनिष्ठप्रकारत्वानिरूपितधर्मितावच्छेदकतानवच्छिन्नत्वंविशेष्यतामुपादेयंतादृशपरामर्श
 पर्वतीपवन्देरित्वादिकाकस्यपंचमीप्रकृत्यर्षितावच्छेदकीभूतापर्वतीपत्वादीधर्मितावच्छेदक
 तायां त्रैलोक्यवह्नित्वाद्यवपरपंचमीप्रत्यर्षितावच्छेदकस्यव्यापिधर्मितावच्छेदकतयाभावानात्तत्र
 तादृशपरामर्शकारणतासंप्रदायः पर्वतीपत्वादेधूमघातवन्देरित्वाद्यप्रमाणवाक्यस्यपंचमीप्र
 कृत्यर्षितावच्छेदकतयातत्रतादृशपरामर्शकारणताव्यावर्तनिरिति तत्रसामानाधिकरण्य

संबंधेन पर्वतीपत्न्यादिविशिष्टवद्विषादिकंधर्मितावच्छेदकीकृत्य व्याप्तिप्रकारादमानस्यतादृशज्ञा
 नस्यकारणताव्याप्यस्यप्रकृत्यर्थतावच्छेदकीपक्षकारणताभिन्नप्रकारानिरूपितविशेष
 मानवद्विन्नत्वमपिनिरुक्तपंचम्यर्थघटकधर्मितावच्छेदकतापानिवेशनीपं ॥ ननुधर्मितावच्छे
 दकविशेषताभावात्पक्षपर्वतीपत्न्यादीवद्विषादिकमयगाहमानपरामर्शकारणतामादायनपात्रि
 तादृशवाक्ययोः प्रामाण्यां संप्रामाण्यापादनकारणं संभवतीति वाच्यं ॥ तादृशयोर्विधेयधर्मितावच्छे
 दकतयाभानानुपगमात्तादृशभानोपगमेपिसप्रकृत्यर्थातावच्छेदकनिष्ठधर्मितावच्छेदकताभिन्न
 धर्मितावच्छेदकत्वानिरूपकत्वस्यनिरूपकत्वस्यनिरुक्तपंचम्यर्थघटकप्रकारतापानिवेशावच्छेदकी
 कारणतावच्छेदकनिष्ठकोटिप्रविष्टव्याप्तिप्रकारतायां स्वप्रकृत्यर्थतावच्छेदकपर्वतीपत्न्यादितिरुधर्मिता
 वच्छेदकनिरूपकत्वसत्वेनतादृशकारणताकारणसंभवादिति ॥ ॥ ननुपंचम्यर्थतोपहितस्यहे

रेवतोदश

राय

३३

तुज्ञानज्ञाप्यत्वस्यहेतुव्यापकत्वविशिष्टस्वरूपसंबंधेनसाध्यमाकांक्षत्वेधमवान्वेष्टीरित्यादिवाक्यस्य
 प्रमाणात्तापत्रेऽव्यव्यादिरूपेणधूम्रादोरपिरुत्वादिव्यापकतयावद्विषापकत्वविशिष्टस्वरूपसंब
 धेनधूम्रादेरपिवत्त्वादिकाप्यत्वसत्वात् ननुहेतुमापकत्वद्वलेनसाध्यावच्छेदकरूपेणहेतु
 व्यापकत्वविशिष्टस्वरूपसंबंधेनहेतुज्ञानज्ञाप्यत्वाभावस्यबोधनीयतयातदप्रसिद्धातस्यवक्तु
 मशकत्वान्न तथाचधूम्रानुवहेपत्त्यादिवाक्यास्यप्रमाणांघनस्यात्साध्यावच्छेदकरूपेण
 हेतुव्यापकत्वविशिष्टस्वरूपसंबंधस्याप्रसिद्धेरितिवेत्रहेतुमापकत्वपरस्यहेतुसमानाधिकर
 णाभावाप्रतियोगितानवच्छेदकसाध्यावच्छेदकत्वमनवच्छेदकवद्विन्नप्रतियोगित्वी
 पस्वरूपसंबंधेनहेतुसामान्येकराणभावप्रतियोगित्वामेषत्वमर्थः तथाचधूमवान्वेष्टीरित्यादौहे
 तुसमानाधिकराणभावप्राप्त्योगितानवच्छेदकसाध्यावच्छेदकत्वमप्रसिद्धरपिसाध्यावच्छेद

कवेत्प्रसिद्धरपिसाधनायलेदकादिनप्रतियोगिनीयसुसमावधनदतसुयनाधिकरणभवप्र
 तियोगित्वाभावात्सुप्रसिद्धत्वाभावात्पतिरांकदुःखकाः नचप्रगतदुःखभावात्नहेरित्यादिका
 धर्मस्योपत्तावृत्तिः सारप्रतावलेदकावदिनप्रतिमः शिक्तस्वरूपसंबंधेनतादृशप्रतियोगिता
 भावस्यप्रमेयधर्मसत्वात् नचतादृशसंबंधस्याप्रसिद्धात्प्रमेयसंबंधेनाभाववतिवाच्यं वि
 षयितया प्रमेयधर्मत्ववतज्ज्ञानाभावीयस्वरूपसंबंधेनतादृशप्रतियोगिताभावस्यप्रमेयध
 र्मेसत्वात् नचतादृशसंबंधेस्यतस्यप्रसिद्धत्वादितिका अगुधर्मस्यप्रतियोगितावलेदकेत्वमने
 उक्तत्वात् आपलसपोसमुदायपरंतुतादृशपक्षत्वस्यपर्याप्तसंबंधेनपदधिकरणतस्यभमि
 कत्वत्वाभावेनैतन्निमित्तकप्रतिपाद्यदिनान्तितातिव्याप्तिनदवस्तुमितिजंगदृष्ट्या अत्रेपमाश
 कातादृशपक्षत्वपर्याप्तधिकरणत्वस्यापिप्रतिज्ञादिमात्रेसत्वादित्याप्रिवारणसंभव

राम

३४

रतिचेनः तत्रलक्षणमनेपिपक्षत्वभावात् नचतत्रमापलव्यावतारापतिरितिवाच्यं आसत्
 एति धर्मवत्वव्यवहारस्यपदधर्मावदिनैव्यासज्ज्ञरतिधर्मवत्वव्यवहारस्तद्वर्मावदिनपर्याप्ति
 संबन्धेनव्यासज्ज्ञरतिवत्वापेक्षिततपाप्रज्ञात्वाद्यवदिनपर्याप्तिरितिप्रतिज्ञात्वाद्यवदिनै
 न्यायत्वासत्वादिव्यावहारायोगात् अन्त्यनृतिव्याजसज्ज्ञरतिधर्मस्यैवव्यासज्ज्ञरतिध
 र्मस्यवलेदकत्वनियमेनप्रतिज्ञादेस्तन्यापलव्यनृतित्वेनन्यायत्वप्रतिमोगिकपर्याप्त
 नवलेदेकसात्प्रतिज्ञात्वाद्यवदिनपर्याप्तिरितिप्रतिज्ञात्वाद्यवदिनपर्याप्तिरितिप्रतिज्ञात्वाद्यवदिनपर्याप्ति
 प्रत्ययमः एकादशानेकदृष्ट्यापान्तेस्वरति॥०॥ ॥ नचप्रवेतोवत्सभावगान्दस्यादिस्वलीपव
 द्विमपर्वतपर्वतध्वः आसिध्यालनीपमोपेनपर्वतविषयतानिरूपिततद्विद्विषयतातस्य
 वहिमपर्वतविषयतासामानाधिकरणाभावात्प्रति॥ यादृशपक्षसायिकापुंसेयादृशपादृशवि

संशयो तादृशनिवृत्त्यसामान्याभावविरहात्कथं तादृशसंशयनिवृत्तकवोधो जनकत्वमादाय संभव
 गदानं संखं गच्छते ॥ अत्र केचित् ॥ हेत्वेन भावधारणाय पादशाससायिकाप्रकृतपक्षे पादशावि
 शिष्टपूर्वोपिकारस्य निष्कर्षकत्वस्यैव संभवः पक्षे प्रकृतत्वानुक्तौ बोध्यः तथा हि केवल
 प्रतिज्ञाव्यक्तीनां पादशापादशां पक्षद्वर्मावच्छिन्नप्रकारकवोधजनकत्वं तादृशतादृशवोधसा
 मास्यं पक्षपक्षप्रतिबंधकतदसंशयनिकर्तकं प्रत्येकं तद्वर्मावच्छिन्नप्रकारकवृद्धित्वव्याप
 कप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिबंधनाशस्य संशयनिवृत्तकत्वावच्छिन्नत्वं पक्षवहितर्कः ॥ तत्र पक्ष
 निष्पीड्युक्तौ मगत्वेन पक्षतास्त्रले प्रतिज्ञाया मगधर्मिकया दृशवोधजनकत्वं तादृशवोधसा
 मास्यं तर्गतमगत्वेन पक्षतुरत्वेन द्रव्यत्वेन तांतरे एव पर्वते बहिःप्रकारकनानाविधवोधसाधारणपर्व
 तधर्मिकवहिःप्रकावृद्धित्वव्यापकप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिबंधताशालिबहिःप्रकारकज्ञातं जाय

राम

३६

ताविति रदभिन्नपर्वतो बहिः तात्रेत्वारिसंशयनिवृत्तकपक्षतो बहिः मानित्यादिबोधा जनकत्वमादाय पर्वतो
 बहिः मानित्यादिप्रतिज्ञासौ च सर्वत्रा संभवो बोध्यः एवं रीतिः सकलसुप्रतिज्ञासु श्रेयाः ॥ ७ ॥ अवय
 वता गरीत्या ॥ ८ ॥ दृशकपुष्ट्या पक्षे खः ॥ ९ ॥ ननु ज्ञातज्ञाप्यभेदेन स्वरूपसंबंधात्मिकानां
 सर्वविषयताव्याक्तीनां भेदात् परस्परव्यापकत्वात् न द्विषयताद्वयत्वमिति ॥ असंभवः समा
 नाकारविषयताया ऐसे विवादात् अतः प्रकारांतरमाह ॥ प्रकृतहेतुकप्रकृतसाध्यकप्रकृतप
 क्षकानुमितौ सपक्षिकव्याप्तविषयकत्वं तदनतिरिक्तविषयकत्वमिति अचयव्यतिरेकप्रप
 व्याप्तिसाधारणव्याप्तित्वस्याभावात् तादृशानुमित्येव पिकांतं ॥ एकतरनिवेशे ॥ मतरव्याप्त
 वगदि उपनयानिव्याप्तिरुभयव्याप्तौ अनुगमः ॥ न च साध्यव्याप्यध्वरक्षिन्निरूपितसंयोगेन वृ
 त्तादेः साध्यतायां प्रतिज्ञापा मव्याप्तिरिति वाच्यं प्रकृतपक्षकप्रकृतहेतुकप्रकृतसाध्यकानुमि

निरूपितजनकतावच्छेदकीभूतविरुद्धाविषयताशून्यत्वनिवेशात्तैलस्यैवचपसविशेष्यतानिरूपि
 तहेतुप्रकारत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितप्रकारत्वावच्छिन्नत्वंसांसर्गिकविषयताचनतथाकिंतुआमिप्र
 कारताएवतथाहिः पर्वतनिष्ठविशेष्यतानिरूपितहेतुनिष्ठाविशेष्यतायोः परस्वामवच्छेदावच्छेदक
 भावत्वाकारेणपर्वतनिष्ठविशेष्यतानिरूपितधूमप्रकारतावच्छिन्नधूमनिष्ठप्रकारतानिरूपितप्रका
 रत्वावच्छेदकताआयाचव्यामिप्रकारताद्विज्ञातदशप्रकारतावत्प्रतिसायांनाव्याप्तिः॥ तच्चयस
 निष्ठविशेष्यतानिरूपितप्रकारत्वावच्छिन्नत्वंतैलस्यैवचपसमितिवाच्यं॥ पतःपसनिष्ठविशेष्यतानिर
 पितहेतुनिष्ठप्रकारतानिरूपितानव्याप्तिप्रकारतारुपाविषयताकिंतुधूमनिष्ठविशेष्यतानिर
 पितैवतथाचतादशविरुद्धावच्छेदकत्वस्याप्रसिद्धिः॥ नवतादशजनकतावच्छेदकारप्रकारता
 शून्यत्वनिवेशादेवसांसर्गिकविषयतायुदासात्तादशकिलसार्णवच्छेदकताप्रपत्तविशेष्यतास

राम

३७

वैयर्थ्यमितिवाच्यं॥ तथासतिव्याप्तिघटकसाध्यप्रकारतायाअनुमितिजनकतावच्छेदकत्वात्ताद
 शसाध्यप्रकारताशून्यत्वस्यतादशप्रतिज्ञाजन्यज्ञानेविरहात्प्रतिसासुअसंभवायनेः॥ नच
 स्वरूपसंबंधरूपविषयातायाज्ञानभेदेनभेदान्नतन्मनाएवतत्तिरेकिरिति व्याप्तिघटकसाध्यादि
 प्रकारताशून्यत्वमस्तमेवेतिवाच्यं॥ तथासतितयाअनुमितिजनकतावच्छेदकीभूतपरामर्श
 पव्यामिविषयेताशून्यत्वस्यनिगमनजन्यबोधसत्वात्तत्रातिव्याप्तितादवृत्त्यमितिवाच्यं॥
 ज्ञानभेदेनविषयाताभेदेपिव्याप्तिविषयित्वावच्छिन्नजनकतावच्छेदकतयाविभिन्नज्ञानीयाअ
 पिनिरूपितव्याप्तिविषयतासुसत्वात्अन्यथाव्याप्तिः॥ ५॥ ॥५॥ ॥

राम

३८

